Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ РЕСПУБЛИКАНСКА КОМИТЕДЭЙ, БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

Газетэмнай 1921 оной сентябрийн 21-hээ гарана. | № 222 (18545) | 1990 оной сентябриин 27, четверг | Сэн 3 мүн.

Совет Социалис Республиканууудай Союзай Хуули

ОРОНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКА БА НИИТЫН-ПОЛИТИЧЕСКЭ АЖАБАЙДАЛЫЕ ТОГТУУРИТАЙ БОЛГОХО НЭМЭЛТЭ ХЭМЖЭЭНҮҮД ТУХАЙ

Социально-политическэ шахардуу байдалые, общественэ доройтолгоhoo гаргахын, ... экономикодо шалжэн оролгые ..., оронной хүтэлбэрилгын байгуулалые, хуули гуримые бэхижүүлхын тула ... ехэ хэмжээнүүдые абаха хэрэгтэй байдалые хараадаа абан, Совет Социалис Республиканууудай Союзай Верховно Совет **... гэжэ ТОГТООНО:**

1. Оронной байдалые тогтууритай болгохо зорилгоор, хэрбээ СССР-эй Верховно Соведэй ондоо гурим тогтоохо хэрэгтэй гэжэ мэдэрээгүй haaнь гү, али абаhан ... хүсэндэбэрeэ хубилгаха гэжэ гү, али болюулха гэжэ СССР-эй Президентдэ Верховно Соведэй зуушалаагүй haaнь, СССР-эй Конституцитай зохилдуулан, зөөриин харилсаануудай, арадай ажахые хүтэлбэрилгын эмхидхэлгын, бюджедэй-мүнгэн hангай байгууламжын, ажалай түлбэриин болон үнэ сэнгүүдые бүридүүлгын, хуули ёhо бэхижүүлгын асуудалнуудаар нормативна шэнжэ шанартай Указуудые дары гаргаха, мүн энэ талаар даабаринуудые үгэхэ эрхэ СССР-эй Президентдэ 1992 оной мартын 31 хүрэтэрхи үедэ олгохо.

2. Нийтэ-союзна дэлгүүрые бүридүүлхэ хэрэгые хурдадхахын, энэ зорилгоор союзна ба автономито республиканууудай, автономито областьнууд, округуудай хоорондохи харилсаануудые хангахын тула зургаануудые болон гүрэнэй бусад эмхидэлнүүдые байгуулха эрхэ СССР-эй Президентдэ олгохо.

3. Эрхэтэдэй эб найрамдал, түбшэн байдалые сахиха, ниитын гурим ба гүрэнэй журам тогтоохо, ажахын харилсаануудые болон предприятинуудай хүдэлмэриин зохихо эршые шангадхаха, забастовконуудые, социальна бусад зүришэлдөөнүүдые зайсуулха, бүхы үндэhэ яhатанай, национальна эмхидэлнүүдэй харилсаа холбоое бэхижүүлхэ талаар СССР-эй Верховно Соведэй, СССР-эй Президентын, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй хүсэлэл оролдолгые дэмжэхэ уряатайгаар арадай депутадуудай бүхы Соведүүдтэ, политическэ партинуудта, профсоюзуудта, ниитын эмхи зургаануудба хүдэлөөнүүдтэ хандаха.

Совет Социалис Республиканууудай Союзай Президент
М. ГОРБАЧЕВ.

Москва, Кремль.
1990 оной сентябриин 24.

СССР-эй Верховно Соведэй сесси

СОЮЗНА ХЭЛСЭЭН ЯМАР БАЙХА ЁҺОТОЙБ?

Союзна шэнэ хэлсээе эгээл ... болзорто баталалга хаха ... хубилган, шэнэдхэлгын хүсэнүүе, манай обществын түүхэдэ ... саашанхи хараа шэглэлые, ... байдалhaa тэрэнэй ... замые тодорхойлхо ... тон түрүүшын зорилго ... гэжэ сентябриин 25-да ... СССР-эй Верховно Соведэй Палатануудай хамтын заседани дээрэ тэмдэглэгдээ.

Союзна шэнэ хэлсээнэй хараа ... зохёохо талаар үнгэрhэн зундаа союзна, автономито республиканууудай түлөөлэгшэдтэй, ниитын-политическэ ... зургаануудай түлөөлэгшэдтэй болоhон зүбшэлэлгын ... дүнгүүд тухай мэдээсэл ... национальностьнуудай Соведэй түрүүлэгшэ Р. Н. Нишанов хэлэhэн байна.

СССР-эй парламентын ба ... Правительствын хүдэлмэриин ... хамта бэлэдхэлэй хүдэлмэридэ 12 союзна республиканууудай түлөөлэгшэд хабаадажа, союзна шэнэ хэлсээнэй асуудалнууд автономито республиканууудай эрхим дээдын тушаалтадай зүбшэлэлгын уулзалга дээрэ хэлсэгдэhэн байна гэжэ үгэ хэлэгшэ тэмдэглээ.

Ямаршье газарта ажаhууhанhaa, ямаршье үндэhэ яhатанай байhанhaa дулдыдангүйгөөр, Союзай бүхы эрхэтэдтэ Союзна шэнэ хэлсээн социальна лаб хангалтануудые, эрхэ сүлөөнүүдые, хүн бүхэнэй дүрбэн тэгшээр хүгжэхэ арга олгохо ёhотой гэжэ үгэ буляалдаанда хабаадаhан олонхи депутадууд hанамжалаа. Бүрин эрхэтэ республикануудта шэнэлэгдэhэн Союзай политикын ба экономикын талаар ерээдүйдэ аша үрэтэй байхые харуулhан шэнжэ шанарые хэлсээн соо найруулха эрмэлзэлэй талааршье арсалдаан гараагүй.

Шэнэ хэлсээ баталхадаа, республикануудта бэлдэгдэhэн бүхы дурадхалнууд тэрэнэй үндэhэ hуурида табигдаха ёhотой гэжэ депутат Б. Олейник сугларагшадай анхаралые хандуулhан байна. Юундэб гэхэдэ, hүүлэй үедэ түбэй газарта республиканууд улам бүри ехээр этигэдэггүй болонхой бшуу.

Союзна шэнэ хэлсээе бэлэдхэлгэ болон дэлгүүртэ шэлжэн оролго хоорондоо нягта холбоотой байжа, нэгэ доро бэелүүлэгдэхэ ёhотой гэжэ зүбшэн хэлсэлгын үедэ тэмдэглэгдээ.

СССР-эй Президент М. С. Горбачев, Президентын Соведэй, СССР-эй Правительствын түлөөлэгшэд заседанида хабаадаа. Мүн Японой парламентын делегаци энэ үдэр айлшан боложо, эндэ байлсаа.

(ТАСС).

БУДДЫН ШАЖАНТАНАЙ КОНФЕРЕНЦИ ТҮГЭСЭБЭ

УЛААН-БААТАР. Эб найрамдалай түлөө Азиин буддын шажантанай VIII генеральна конференцидэ түбиин олонхи оронуудhaa ерэhэн 138 делегат хабаадаа. Тэрэнэй хүдэлмэри түгэсэбэ.

Конференци дээрэ Эб найрамдалай түлөө Азиин буддын шажантанай конференциин (АБКМ) хүтэлбэрилхы шэнэ зургаанууд hунгагдаа. Нэрэ хүндэ ехэтэй энэ эмхиин президентээр Кушок Бакула Римбуша hунгагдаба. Тэрэ мүнөө Монгол орондо Индиин онсо ба бүрин эрхэтэ элшэн сайдай тушаал эзэлдэг. АБКМ-эй генеральна секретаряар Монголой эрдэмтэн Г. Лувсанцэрэн дахинаа hунгагдаа.

XXI зуун жэлые дэлхэйн арадууд үгэез ойлгосожо, дэлхэй дээрэ эб найрамдалай, амгалан тэнюун ажабайдалай түлөө хүсэлэл оролдолгонуудаа нэгэдүүлэн угтаха ёhотой. Буддын шажанда этигэгшэд бүхы хүнүүдэй дунда бэе бэедээ, этигэлсэлгын оршон байдал байгуулхын түлөө али бүхы оролдолго гаргадаг гээшэ.

Д. САНЖИЕВ.

ТҮРҮҮ ҺУУРИЯА АЛДАХАГҮЙ

Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой Хонхиныи hү haалиин фермын коллектив сагаан эдеэ үйлэдбэрилхэ талаар түрүү hууриия жэлэй эсэс болотор алдахагүй гэhэн зорилготой хүдэлжэ ябана. Энэмнай бишыхан ферма юм. Эндэхи haалишад фуражай 78 үнеэдые харууhална. Тэдэнэр жэлэй эхинhээ хойшо бүхыдөө 1743 центнер hү haажа тушаажаба. Тус коллективтэ 4 haалишан ажалладаг юм. Мүнөөдэрэй байдалаар энэ фермын малшад дээр мянгатанай хилэ дабажа гаранхай. Түрүүшүүлэй зэргэдэ дабшадаг Цырма Гармаевна Цыбикова эдэ үдэрнүүдтэ үнеэн бүриhөө дунда зэргээр 3000 килограмм hү haажа ажахань. Энэ малшан эхэнэр үнгэрhэн августа соо үнеэн бүриhөө 280 килограмм hү абаhан байха юм.

Ц-Ж. ТОГОНОВ,
«Хурамхаанай галнууд» газетын редакторай орлогшо.

Элла Жамбаловна Аранзаева арба гаран жэлдэ haалишанаар хүдэлжэ, ажахы соогоо мэдээжэ болонхой. Тэрэ мүнөө Бэшүүрэй районой Бэшүүрэй совхозой Мухар-Шэбэрэй hүнэй фермэдэ хүдэлнэ. Тэрэ 50 haамхай үнеэдые haaна. Үнгэрэгшэ жэлдэ даажа абаhан үнеэн бүриhөө 2200 килограмм hү haaгаа, байгша ондо үнеэн бүриhөө 2500 килограмм hү haaха хүсэлэнтэй.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Э. Ж. Аранзаева.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

Ургаса — 90

ТҮЛЭГ ХАДАНА

Байгша ондо «Искра» колхозой тракторно-тарян ажалай бригаданууд бүхыдэнь 4546 гектарай ургаса гол түлэб амяарлан хуряажа абаха юм.

Мүнөө бултанhaa түрүүлэн А. М. Ивановой хүтэлбэрилдэг бригадынхид хуряалгынгаа агрегадуудые табижа, түрүүшын 450 гектарай таряа баал болгон сабшаад байна. Тиихэдэ Александр Антонов, Владимир Куликов гэгшэдэй бригадануудшье тарягаа хадажа эхилээ.

Эдээнтэй хамта ажахыда намарай паар түлэг хахалагдана. Даб дээрэ 400 гектар газар элдүүрилэгдээ.

Тобшолон хэлэбэл, колхоздо үбhэ тэжээл бэлэдхэлгэтэй зэргэ таряа хуряалгын эршэ үдэрhөө үдэртэ шангадана.

В. ШИРДАРМАЕВ.

Мухар-Шэбэрэй район.

ҮЛЬДЭРГЫН ГОЛООР

«Коммунизм» колхозой ажалшад үнгэрhэн зунай үhээ бороотой үеын нарата үдэрнүүдые али болохоор hамбаашалан, ниитынгээ болоод үмсынгөө хони, малай үбэлжэлгын үбhэ тэжээл шадаал haa, ехээр хуряажа абахые оролдоhон юм. Нютагай нэлэнхы ехэ сабшалан, таряалангуудаар үбhэ ногооной болоод оробhо тарянай ургаса яhалал hайн байгаа. Гэбэшье hая наашын үзэгдөөгүй шахуу үhээтэй зун боложо, хуряалгын хүдэлмэриие hайсахан лэ хойшо татаа hэн.

Үбhэ тэжээл хуряалгын эхиндэ тус тустаа найма найман хүнтэй оньhожоруулагдамал табан звено колхоздо эмхидхэгдээ бэлэй. Тэдэнэй дүрбэниинь нютагайнгаа гурбан голоор, табадахинь холын хүбшэтэ Түрхэлэй сабшаланда эльгээгдэhэн байгаа.

Шударгы ажалша гэгдэжэ нютагтаа үнинhөө хойшо хүндэтэй болоhон механизаторнууд Г. Ц. Будацыренов, В. Ж. Жамбалов, Ц. Ц. Дондоков, Р. Д. Дагбаев, В. В. Мыльников гэгшэд хуряалгын звенонуудые хүтэлбэрилөө hэн. Жэшээлхэдэ, Галан Будацыреновэй звено Хажуу-Булаг, Хүнды, Шанарта гэжэ газарнуудай 400 гаран гектар сабшалангай хахадhaa ехыень сабшажа, 2000 hайса гаран центнер үбhэ сомоо. 6 тракортай энэ звеногой косилкашан В. Е. Терентьев, стогометатель хүдэлгэгшэ Анатолий Бакировай бүтээсэтэй ажалые звеное даагша Галан Цыремпилович магтан хэлээ hэн.

Тиихэдэ Владимир Жамбаловай звено жэл бүри Бүтүү, Хүрэтын сабшалангуудаар гарадаг заншалтай юм. Энэшье зундаа дурсагдагша звеногой гэшүүд Хара-Хушуун, Хуhан-Хушуун, Арын-Тоором, Хонти гэхэ мэтэ хүбшэтэ нуганануудаар хуряалгын ажалда ябаба. Өөрөө Владимир Жамбалович үбhэ hүрилдэг түхеэрэлгээр олон сомоо бодхоогоо, Гомбо Цырендоржиев, Сергей Климов гэгшэд сабшалгада бүтээсэтэйгээр ажаллажа байнхай. Мүн лэ Рабжар Дагбаевай, Цырен-Даша Дондоковой оньhожоруулагдамал звенонууд Хүлэрэгтэ, Харгааhата, Мухар-Шэбэр гэжэ газарнуудай сабшаланда, Булам, Ангир, Баруун-Нуурай олон жэлэй таримал ногооной ургаса хуряажа гараба.

Үльдэргынхид сентябриин арбаадаар силос, сенаж гэхэ мэтын шэмэтэ тэжээлнүүдые бэлэдхэхэ түсэбөө, мүн витаминтай ногооной гурил гаргаха түсэбөө сүм дүүргээд байгаа.

— Ажахымнай мүнөө жэлдэ 3400 тонно силос, 3600 тонно сенаж болоод, 240 тонно витаминтай ногооной гурил бэлэдхэхэ түсэбтэй юм. Тиин мүнөө 3457 тонно силос, 5052 тонно сенаж, 242 тонно ногооной гурил бэлэдхэгдээ. Эдэ мэтээр ниитынгээ малай ерээхэ үбэлжэлгын хэрэглэмжэдэ гаргашалагдаха шэмэтэ тэжээл хараалhан соогоо, яhала үлэмжэтэйгээр бэлэдхэбэбди,— гэжэ колхозой ахамад агроном Николай Цыремпилович Аюшин хөөрэнэ.— Эдэ үдэрнүүдтэ hайн ургасатай зеленкын хуряалга эхилбэ. Иигэhээр таряа хуряалгадаа жэгдэрэн орохобди. Мүнөө мянгаад гектарай тарян hубигдан унагаагданхай.

— Байгша ондо хэды шэнээн таряа сохихо түсэбтэйбта?

— Түсэбнай 36000 центнер hэн. Тарянай ургаса мүнөө яhала hайн. Һолоомоншье ехээр абтаха бээз. Теэд энэ haя ороhон саhатай бороогой удаа тэнгэримнай сэлмэжэ, алтан намарай нарата үдэрнүүд тогтохо аабза,— гээд Николай Цыремпилович хөөрөөгөө түгэсхөө hэн.

Б. НАМДАКОВ,
манай корр.

Яруунa.

1990 ондо үнеэн бүриhөө 2500 килограмм hү haaхын түлөө!

1990 оной сентябриин 20-ной мэдээн

Районууд	haагдаhан hүн (килограммаар): Жэлэй эхинhээ үнеэн бүриhөө	Нёдондонайхитой сасуулхада (+) ба (−)	Үнеэн бүриhөө сүүдхэдэ	Жэлэй эхинhээ хойшо бүхыдөө haагдаhан hүн нёдондонойхитой сасуулхада (центнерээр) (+) ба (−)
Хойто-Байгалай	2197	−90	6,9	−77
Прибайкалиин	2124	+3	5,7	+661
Кабанскын	2120	−79	6,6	−5749
Сэлэнгын	2051	+262	6.4	+6779
Зэдын	2027	+181	6,2	−1515
Ивалгын	1976	−181	7,0	−7782
Хоринн	1912	+100	5,3	+3157
Мухар-Шэбэрэй	1904	+70	5,6	+2990
Загарайн	1870	−24	5,9	+346
Хурамхаанай	1837	+153	4,6	+3333
Яруунын	1836	+115	7,3	+6489
Тарбагатайн	1821	+56	5,7	+3708
Түнхэнэй	1647	+11	4,3	+1333
Бэшүүрэй	1592	+53	4,9	+1840
Баргажанай	1571	+151	4,9	+5667
Баунтын	1570	−205	4.6	−1173
Захааминай	1550	+7	3,9	−16
Хэжэнгын	1489	−33	4,5	−3584
Хяагтын	1352	−489	4.0	+2425
Ахын	820	−33	3,9	+61
Республика бүхыдөө	1803	+10	5,5	+19647

Байгша оной сентябриин 1-hээ үбэлжэлгээ эхилhэн haалиин фермэнүүдэй коллективүүд үнеэдэйнгээ hү шэмые урдахи арбан хоногойхиhоо горитойгоор доошолуулаа гэжэ тэмдэглэхээр. Тусхайлбал, энэ үедэ үнеэн бүхэнэй hү шэмэ хоногой аяар 700 граммаар бага болоо.

Үнгэрhэн арбан хоногой туршада Яруунын, Бэшүүрэй, Баунтын, Ахын райондо үнеэдэйнь hү шэмэ нэгэл хэмдээ байба. Харин Баргажанай районой haалишад хоногой 100 граммаар дээшэлүүлээ. Бусад районуудта үнеэдэйнь hү шэмэ жэгдэ доошолоо.

Сагаан эдеэ улам элбэгээр үйлэдбэрилжэ бэлэдхэхэ эрилтын табигдаад байhан мүнөө үедэ үнеэдэйнгээ hү шэмые хоногой нэгэ килограммаар, мүн үшөөшье бага болгоhон районууд олошороод байна. Жэшээлбэл, Прибайкалиин районой haалишад хоногой 1,1 килограммаар, Кабанскын, Сэлэнгын, Загарайн, Хурамхаанай районуудай ажахынуудта үнеэдэйнь hү шэмэ үдэрэй 900 граммhaa нэгэ килограмм хүрэтэрөө доошолоо.

Алтан намарай энэ үедэ сагаан эдеэн юундэ иимэ багаар абтажа захалаа гээшэб? Энэ жэлдэ бэлшээридэшье ногоон элбэг байгаа. Мүн тэжээлэй болон бусад ургамалнуудайшье ургаса яhала hайнаар ургаа hэм шуу гэжэ найданги байhамнай дэмы байба. Ушарынь хэдээ үбhэ тэжээл бэлэдхэлгын аргагүй хожомдожо, унжагайрhанhaa гэхэ гү, али намарай ургаса хуряалгын бүхы хүдэлмэринүүдэй зэргэсэшод байхадал энэ hалбаримнай анхарагдангүй хараагhaa алдагдаба гээшэл ха. Тодорхойлбол, саг соогоо үнеэдтэ шэмэтэй тэжээл — корнеплод, ногоон конвейер сабшажа үгэхэгүй урдымнай дутагдал дабтагдажа, хүсэлдүүлэшэгүй хохидолоо асарбал даа. Харыт даа, Мухар-Шэбэрэй районда гансашье тарянай бэшэ, мүн тэжээлэй ургамалнууд яhала hайнаар ургаа. Гэбэшье үнгэрhэн арбан хоногто үнеэдэйнь hү шэмэ хоногой аяар 1700 граммаар доошолоод байна гээшэ.

Мүнөө алдагдаhан юумэн алдагдаа ааб даа. Тэхэрюулжэ абаха арга эндэ байхагүй. Зүгөөр байдалаа саашадаа яагаад hайжаруулха тухайгаа бодомжолхо саг тулажа ерэбэ. Нэн түрүүлэн үнеэдэйнгээ hү шэмые улам доошолуулжа хохидолдо орохогүйн түлөө эдэ үдэрнүүдтэ үнеэдтээ тэжээлыень шанаржуулан буйлуулжа үгэхэhөө ондоо арга үгы хаш. Намарай хүйтэнэй үе сагай ерээд байхада тэжээлээ гамнажа, үнеэдээ бэлшээридэ адуулhaар байгаа haa, ашаг шэмыень улам доройтуулхамнай холо бэшэ.

Үдэр бүхэндэ гадаа хүйтэржэ, бэлшээриин ногоонhoo байха тарянай, ургасын үлөөдэhэнэйшье шанар доошолжо захалба. Юрэдөө үбэлжэлгээ эхилээл haa, тэжээлэйнгээ цехүүдые hайнаар хүдэлгэжэ, сагаан эдеэ элбэг ехээр абаха тэмсэлээ эршэдхэхэ саг мүнөө түлэг ябана бэшэ гү?

„Һуряад үнэн"—91

СЭЛЭНГЫНХИД, СОНОСЫТ!

СЭЛЭНГЫН РАЙОНОЙ «СОЮЗПЕЧАТЬТА» СЕНТЯБРИИН 20-ной БАЙДАЛААР МАНАЙ ГАЗЕТЫН МИИН ЛЭ 20 ХЭҺЭГТЭ ЗАХИЛ ХЭГДЭЭД БАЙНА.

Сэлэнгын район буряад зонойнгоо тоогоор республика соогоо түрүүшын hуури эзэлhээр гэжэ 1989 оной too бүридхэлдэ абалгын дүнгүүд харуулаа юм. Тэдэнэр дийлэнхи олондоо хүдөө hууринуудта ажаhуудаг гээшэ. Эгээл саада захын гурбан томо ажахынуудые абаад үзэебди. Ноёхоной XX партсъездын нэрэмжэтэ, Үбэр-Зоохэйн «Эрдэм», Юрөөгэй Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозууд өөhэдынгөө hууринуудта эгээл томо ажахынууд болодог. Ажалшадайнь олонхинь — буряадууд.

Эдэл нютагуудта, мүн Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой түб Тохойдо, Тельманэй нэрэмжэтэ совхозой Жаргаланта, hүтэй hууринуудта, Кировэй нэрэмжэтэ совхозой түб Харганаада манай газетын эгээл олон захилшад ажаhуудаг юм.

Бүхыдөө район соо нёдондо жэл «Буряад үнэндэмнай» 488 хүн бэшүүлhэн байна. Би түрэл райондоо 6-дахи жэлээ өөрынгөө газетэдэ захил хэлгын түлөө харюусалгатай хүм.

«Юун харюусалга гээшэб?» —гэжэ зариман гайхахадаа болохо, «Бии юумэл даа иимэ юумэн»,— гэжэ бүхы юумэнэй элитээр мэдээсэгдэдэг болоhон сагта хэлэлтэй. Буряадуудай олоор hуудаг бүхы районуудта захил хэлгын түлөө манай журналистнууд хоорондоо хубаарижа харюусадаг юм.

Бултал баалалта-захиралтын гуримhaa бултайжа гараhан дальбараанууд гүбди даа. Намар болохолоор лэ, арга болоо haa, редакциингаа машинаар, үгы haa, дайралдаhан унаагаар лэ — оүри ябагалшатараа ааб даа — найман зүг, арбан хизаар тээшэ толгойгоо зориггойгоор дүхэгэд гүйлэн, бутаран гарадаг гуримтай юмди. Парторгнууд, үзэл суртаалай талаар райкомуудай секретарьнар, таагые даагшанар манай шэрайнуудые hайн мэдэхэ. Тэдээн тухай муу юумэ хэлэхын аргагүй. Яhала хамhалсадаг hэн, мүнөөшье бүхы юумэнэй эхи захагүй болоhон сагта дан саашаа хараашоо бэшэ, дүнгэлсэдэг.

Захиралтаашье олон юумэн бүтэшэдэг бэлэй. Түрүүшын жэлдэ, 1985 ондо, Сэлэнгын райондо тудахадам, 450 хэhэг бэшүүлэгдэжэ байгаа. Харин удаадахи жэлдэнь—минии hүлөө байгаа hэн гэлэй—560-аад болобо. 1987 ондо 747-до хүрэhэн аад, 644, 568, 488 хүрэтэр доошолоо. Эдэ бүхы жэлнүүдтэ энэ хэрэгэй талаар партиин Гусиноозерскын горкомой секретарь Ц. Г. Дандаровтай холбоотойгоор хүдэлдэгбди. Цындэ Гатановна эрилтэ ехэтэй, партийна эдэбхитэдтэ, коммунистнуудта үгэеэ дуулгуулжа шададаг hэн тула манай газетэдэ захил абалгын талаар тэрэ тон шухала үүргэ дүүргэдэг гэжэ мэдэрээе.

Харин бидэнэр, журналистнууд, элдэб суглаанууд дээрэ, полевой стануудта, малшадай байрануудта зоной урда гаража, түрэлхи хэлэн дээрэ гарадаг хэблэлэй, тодорхойлбол, өөрынгөө газетын удха шанар, үүргэ тухай, буряад зоной түрэл хэлээ ямар ушарhaa мартажа байhан, мүн бусадшье зүйлнүүд тухай хөөрөөд, газетэдээ захил хэхые уряалхаш. Арсаха зоч үгы шахуу байдаг. Зарим газарта партийна тушаалтад байhан зоной список тэрэ дороол табяад, захил хүүлэхэб гэжэ гарыень табюулжархидаг.

Эдэ бүгэдэ тухай бэшэхэньшье бэрхэ даа. Үсэгэлдэр тохёолдошоhон байдал бэшэ.

Урдань олон жэл соо үндэhэ яhатанай жэнхэни шанарынь, тон түрүүн хэлэ, соёлынь, түүхэнь доромжологдодог байгаа бшуу. Эсэсэй эсэстэ бидэнэр өөhэдөөшье аха яhатанай ама хараад, тэдэнээ хашараахагүй гэhэндэл, буряадаараа дуугархаяа гэйхан, омогоо даран hагад ябажа hурашообди.

Дороhoo дээшээ хараhан, зүбшөөл хүлеэhэн зан абари hайн үрэ асардаггүй юумэл даа. Сэлэнгэдэмнай энэ зан илангаяа элеэр мэдэрэгдэнэ хаш.

Сентябриин 20-ной байдалаар бүхы Сэлэнгын район соо миил 20 гаран хэhэг бэшүүлэгдээ гэhэн дансануудые районой «Союзпечать» предприятида манда харуулаа. Хэгдэhэн аад, ороогүй документнүүд бии юм бээз. Гэбэшье захил абалгын түгэсэтэр hара үлүүтэйхэн сагай үлөөд байхада, 500-най орондо—миил 20.

Харганаада ороходомнай, Кировэй нэрэмжэтэ совхозойхид захил абалгаяа дүүргэжэ тоосоооди гэжэ ехэ урматай байба. Теэд манай газетэдэ хэды бэшүүлhэниинь мэдэгдэбэгүй. «Союзпечатьhaa» hурахадамнай, тэндэhээ 7 захил ороо гэбэ. Харин байгша ондо 44 хэhэг тиишэ абаашагдана. «Жэл бүри hургууляараа хорёод хэhэг тараадаг аад, энэ жэлдэ миил 3-ые хэгты гэhэн саарhан горкомhoo ерээ»,— гэжэ Харганаагай hургуулиин буряад хэлэнэй багша, Даша Дамбаевай түрэhэн эгэшэ Х. Ц. Дамбаева гайхангяар хэлэжэ hуугаа hэн. «Тиигэбэшье хуушан тоодоо хүргэжэ үзэхэбди» гэжэ Ханда Цыретаровна найдуулаа.

Ленинэйшье нэрэмжэтэ колхоздо 80 хэhэгэй орондо 40 хэhэг гэжэ хубаарилагдаа. Мүнөөдөө эндэ миил 4 захил хэгдээтэй.

Теэд эгээл ядуу байдал Химнын, Сэлэнгын совхозуудта тохёолдонхой. Жэшээнь, нёдондо Ехэ-Сагаанда оройдоол 8 хүн захил хээ. Химнын совхозой нүгөөдэ отделени болохо Цайдамда энээнhээ бүри үсөөн. Эдэмнай жэнхэни буряад тосхонууд болоно бшуу. Холимол бүридэлтэй Сэлэндүүмэдэ баhа 8 хэhэг, Шанаада 4 хэhэг энэ жэлдэ хүнүүдтэ асарагдана. Энэмнай Сэлэнгын совхоз болоно. Харин 1991 ондо «Буряад үнэндэ» захил хэлгэ тухай эдэ хоёр совхозой партийна эдэбхитэд үшөө бодожо захалаадүйхэн байна.

«Жэшээнь, хэхэ hэн гэлэйбди. Теэд таанад харюудань юу үгэжэ шадахабта?»— гэжэ нэгэ ажахын тушаалта гэнэн сэхэшэгээр асуугаа. «Танай ажахы, хүн зон тухай бэшэхэhээ ондоо юугээр харюулхабибди даа!»— гэжэ асуудалаар харюу үгөө hэмди.

Түрэл хэлэ соёлнай андалдахаар бэшэ сэгнэшэгүй сэнтэй юумэл. Илангаяа эдир үетэндэ тэрэ шухала. Мүнөө үедэ үхибүүднэй садхалан, хараха янзада солбон сарюун шэнги ябаашье haa, түрэл хэлээ хүсэд мэдэхэгүй haa, саашадаа энэ ушар сэдьхэлдэнь нүлөө үзүүлжэ, тэдэнэр омог зориггүй хүнүүд болоходоо болохо. Айлганашье бэшэб— hэргылнэб, зэмэлнэшье бэшэб —бодомжолhoноо дуулганаб, өөртөө этигүүлхэ гэжэ оролдоноб. Дуулана гүт, нютагайхидни?

Н. БАДМАРИНЧИНОВ,
редакциин бэшэгүүдэй таhагые даагша.

ҺАНАМЖАНУУДАА ХЭЛСЭБЭ

Хани ёhоной албанай хэрэгээр манай республикада ерээд байhан Тувын АССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ Ч-Д. Б. Ондартой Буряадай АССР-эй засагай дээдын зургаанай саг үргэлжын комиссинуудай түрүүлэгшэнэртэй уулзалга үсэгэлдэр Верховно Соведтэ болобо. Соведүүдэй хүдэлмэриин олохон асуудалнуудаар hанамжануудаа үргэнөөр хэлэн абалсаhан байгаа.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ С. Н. Булдаев уулзалгые нээхэдээ, республикын парламентын хоёрдохи сессидэ ямар бэлэдхэлэй хэгдэжэ байhан тухай, Верховно Соведэй Президиумэй гэшүүдэй хүдэлмэридэ тохёолдожо байhан асуудалнууд тухай, эдэнэй ямараар шиидхэгдэжэ байhан тухай хөөрэбэ.

— Верховно Соведэй Президиумэй эрхэ түлөөлэлгэнүүдэй зарим тэды хаhагдашаhан ушарынь гол зорилгонуудай нэгэниинь болоно,— гэжэ тэрэ мэдээсээ.— Болохоёо байгаа сесси дээрэ республикын Конституцида шухала заhабаринуудые оруулхаар хараалнабди.

Буряадай болон Тувын АССР-нүүдэй Верховно Соведүүдэй адлирхуу байгууламжатай байhаниинь хөөрэлдөөнүүдэй үедэ элирбэ. Шиидхэжэ байhан зорилгонуудыньшье адлирхуу, гэбэшье тэдэниие шиидхэлгэдэ ондо ондоогоор хандана. Жэшээнь, нютагай Соведүүдтэ «хоёр засагай» тохёолдожо байhан орёо шухала асуудалые тувынхид өөhэдынхеэрээ шиидхэнэ. Тэндэ арадай депутадуудай районно Соведүүдэй ба гүйсэдхэхэ комитедүүдэй түрүүлэгшэнэрэй тушаалнуудые нэгэдүүлhэн байгаа.

— Соведүүдэй Президиумүүдэй, илангаяа районно Соведүүдэй эрхэ түлөөлэлгэнүүдые үргэдхэхэ тухай асуудалые шиидхэхын тула ехэ хүдэлмэри ябуулhан байнабди,— гэжэ Хальмагай АССР-эй Верховно Соведэй таhагые даагша В. Н. Башанкаев уулзалгада хабаадахадаа хөөрэбэ.— Тиин хэзээ нэгэтэ КПСС-эй райкомуудай бюронуудай эрхэ түлөөлэлгэнүүдhээ дутуугүй байха ёhотой гэhэн тобшололдо хүрэжэ ерээбди. Верховно Соведүүдэй Президиумүүд мүн лэ иимэ эрхэ түлөөлэлгэнүүдтэй байха ёhотой.

Сүлөөтэ дэлгүүрэй экономикын нэбтэрүүлэгдэжэ байха үедэ Соведүүдэй хүдэлмэриин ямар байха тухай дэлгэрэнгы хөөрэлдөөн болобо.

Автономито республиканууудай Верховно Соведүүдэй хоорондохи харилсаае бэхижүүлжэ, дүй дүршэлөө андалдан абалсажа байха шухала гэжэ Ч.-Д. Б. Ондар уулзалгын түгэсхэлдэ мэдүүлээ.

В. БАДМАЕВ,
Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй мэдээсэлэй таhагые даагша.

Республикын партийна конференциин II шатые угтуулан

ДҮЙ ДҮРШЭЛЫЕНЬ ХАЛАН АБАХА

Республикын партийна организациин хүтэлбэрилхы органуудые бүридхэжэ, байгша оной ноябриин 16—17-до боложо үнгэрхэ партийна конференцидэ дурадхаха комисси ээлжээтэ, гурбадахи заседаниая үнгэргэхын урда тээ партиин, дайнай ба ажалай ветерануудтай уулзаба.

Уулзалгые тус комиссиин гэшүүн, партиин республиканска комитедэй нэгэдэхи секретарь Л. В. Потапов нээгээ. Олон тоото ветерануудтай уулзалгада партиин республиканска комитедэй секретарьнар, республикын Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ С. Н. Булдаев, Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ В. Б. Саганов, мүн баhа партиин республиканска комитедэй бюрогой бусад гэшүүд байлсаба.

Үнгэрэгшэ хабар бүлэг ветеранууд партиин обкомой ажал ябуулгада ушардаг дутагдалнуудые элишэлhэн бэшэг бэшэжэ, олониитын дунда тараагаhан юм. Мүн лэ тэрэ үедэ Буряадай эрдэмэй түбэй коммунистнар суглаа үнгэргэжэ, тэдэ дутагдалнуудые зайсуулха эрилтэ табиhан шиидхэбэри абаhан байгаа. Иимэ суглаанууд зарим бусадшье партийна организацинуудта болоо hэн. Эдэ шүүмжэлхы удхатай hанамжанууд партиин обкомой пленум дээрэ зүбшэн хэлсэгдэжэ, үнэхөөрөөшье дурдагдаhан дутагдалнууд, алдуунууд партиин обкомой ажал ябуулгада бии гэжэ мэдэрэгдэhэн, тэдэниие дары түргэн зайсуулха талаар шиидхэбэри абтаhан, тодорхой хэмжээ ябуулганууд хараалагдаhан юм.

Пленумэй шиидхэбэринүүд хэр бэелүүлэгдэжэ байнаб, ветерануудай шүүмжэлхы удхатай hанамжанууд анхарагдана гү гэhэн асуудалнууд сентябриин 21-дэ боложо үнгэрhэн уулзалгын зүбшэхэ зүйл болоо. Энэ асуудалаар партиин республиканска комитедэй партийно-эмхидхэлэй таhагые даагша В. Р. Булдаев мэдээсэл хэбэ. Пленумэй hүүлдэ үнгэрhэн зургаан hарын туршада партийна комитедүүд тэрэ хабар болоhон уулзалгануудhаа тобшолол хэжэ, ажал ябуулгаяа шэнэ хэмжээндэ гаргаха гэжэ оролдоо, партиин XXVIII съездын, Россин Компартиин эмхидхэн байгуулгын съездын урдахана тэдэ съезднүүдэй делегадууд ажалша коллективүүдтэй, зохеохы ажалтай хүнүүдтэй, залуушуултай, ветерануудтай үшөө дахин уулзажа, тэдэнэй олон тоото асуудалнуудта харюусаhан, hанамжа дурадхалнуудыень тогтоон абаhан, ажал ябуулгадаа хүтэлбэри болгоhон байгаа гэжэ элидхэлшэ тэмдэглэбэ.

Мүнөө республикымнай партийна организаци КПСС-эй XXVIII съездын, Россин Компартиин эмхидхэн байгуулгын съездын болон манай республиканска парторганизациин түрүүшын, нэгэдэхи шатын шиидхэбэринүүдые бэелүүлгэдэ ажал ябуулгаяа зорюулна. Юу хэлэхэб, hүүлэй үедэ партиин ажал ябуулгын эрхэ байдал орео болоо, бусад партинуудай мүндэлжэ байгаа сагта олониитын дунда үүргэ нүлөөгөө имагтал эмхидхэхы, ойлгуулгын лэ хүдэлмэри hайнаар ябуулжа хангаха болоно бшуу.

Байгша оной ноябриин тэн багаар болохо республиканска партконференциин хоердохи шатада партиин республиканска комитет шэнээр hунгагдаха, тэдэнэй дүрбэнэй гурбан хубинь городской болон районно партконференцинүүд дээрэ, харин дүрбэнэйнь нэгэ хубиие манай партконференциин нэгэдэхи шатын hунгаhан комисси конференцидэ дурадхаха юм. Тиихэдэ партиин республиканска, городской, районно комитедүүдэй аппарадуудта хүдэлдэг хүнүүдэй тоо эрид үсөөрүүлэгдэхээр хараалагдана. Жэшээнь, партиин республиканска комитедэй хүдэлмэрилэгшэдэй тоо 40 процентээр үсөөрүүлэгдэхэ, харин горкомууд болон райкомуудта 8—10 хүн хүдэлдэг байха гэжэ хараалагдана. Партиин горкомууд болон райкомуудай 22 секретарь ондоо ажалда ороо. Партиин Кабанскын, Хориин, Хэжэнгын райкомуудта шэнэ хүнүүд нэгэдэхи секретарьнараар hунгагдаа, иимэрхүү хубилалтанууд зарим бусад районуудта болохоор хүлеэгдэнэ. Партиин Улаан-Үдын горком болюулагдаа.

Юу хэлэхэб, ветерануудай дурдаhан шүүмжэлгэнүүдэй зариманиинь үндэhэтэй байгаа гэжэ шалгалта элирүүлээ. Партиин Кабанскын райкомой нэгэдэхи секретарь В. И. Бачеев бүдүүлиг, хэрээгы зантай гэгдэhэн байгаа. Мүнөө тэрэ тушаалhаа сүлөөлэгдөө. Республикын худалдаа наймаанай министр байhан Г. К. Скрябиков тушаалаа өөрынгөө хубиин хэрэгтэ хэрэглэдэг, эд бараа нюусаар худалдадаг байhан гэжэ элирүүлэгдээд, тэрээндэ партиин журамай ёhоор шанга донгодолго сонсхогдоод, ажалhаа гаргагдаhан байха юм. Партиин республиканска комитедэй үзэл сурталай таhагай хүдэлмэри тухай ехэ шүүмжэлгэ хэгдээ hэн. Элирхэйлэгдэhэн дурадхалнуудые зайсуулха талаар энэ таhаг зарим тэды хүдэлмэри ябуулаа, гэбэшье бүхы дутагдалнууд усадхагдаа гэхын аргагүй гэжэ нүхэр В. Р. Булдаев тэмдэглээд, ветерануудай нүхэд ёhоной, бүтэмжэтэй ажаглалтануудые саашадаашье ажал хүдэлмэридөө хүсэндэнь хүргэхэбди гэжэ мэдүүлээ.

Удаань ветеранууд элидхэл тушаа hанамжануудаа хэлэбэ.

Ветерануудай бэшэг республикын ниитэ-политическэ ажабайдалда анхармаар үйлэ хэрэг боложо, олониитын анхарал татаhан байгаа гэжэ И. И. Болдогоев мэдүүлбэ. Манай республикада урдань хүдэлжэ байhан коммунистнуудые Буряад орондонь бусааха гэhэн эрилтыемнай хангаhаниинь hайшаалтай. Бусадшье hайн хубилалтанууд болоо. Гэбэшье манай бэшэг соо дурдагдаhан олон дутагдалнууд зайсуулагдаагүй байhаар. Үзэл сурталай талаар хүдэлмэридэ мүртэй хубилалта болоодүй, кадрнуудые зүбөөр хубаарилан табиха хэрэг унжагайруулагдана.

Орон доторнай тохеолдоhон энэ хэсүү шанга байдалай оршондо парти дайшалхы шэнжэ шанараа гээхэгүй, харин олоной дунда нэрэ хүндэеэ үргэхэ зэргэтэй. Олон тоото партинуудай, политическэ элдэб янзын хүдэлөөнүүдэй бии боложо байгаа сагта парти үүргэ нүлөөгөө яашье hуладуулха ёhогүй, энэ бидэнэй, ветерануудай hанаа зобооно гэжэ үгэ хэлэгшэ мэдүүлбэ. Мүнөө партийна хүдэлмэрилэгшэд арад зоной, олоной дунда ойлгуулгын хүдэлмэри үргэнөөр ябуулха зэргэтэй, тиин гэhээ партиин республиканска комитетэй үзэл сурталай таhагай Сэлэнгын райондо өөрынгөө ажал ябуулгын үдэрнүүдые ёhын тэдыдэ үнгэргэhэниинь тодорхой үрэ дүн үгөөгүй. Тарбагатайн райондо партийно-политическэ хүдэлмэридэ ямаршье хубилалта болоогүй гэжэ республикын хэблэлдэ тэмдэглэгдээ hэн.

Кадрнуудые дэбжүүлхэдээ, партиин республиканска комитет зарим ушарта алдуу гаргана, хуушанай ёhоор хүдэлдэг, шэнэ юумэндэ дүлии хүнүүдэй мүнөө үедэ хүдэлхэнь бэрхэтэй байхал, тэдэниие нэгэ газарhаа нүгөөдэдэ дэбжүүлхэдэ үрэ гараха аал гэжэ үгэ хэлэгшэ hанамжалба.

Мүнөө үедэ манай арадай ажахыда шиидхэгдэхэ асуудалнуудта ажалай ветеран Ц. Б. Галданов сугларагшадай анхарал хандуулба. Дэлгүүрэй харилсаануудта шэлжэн орохо гээшэ бэлэн хэрэг бэшэ, ушар тиимэhээ энэ хэрэгые партийно-политическэ талаhаань хангаха шухала гэбэ. hүүлэй үедэ приватизаци тухай үргэнөөр хэлсэдэг болонхойбди. Ажалша хүн ямар зөөритэй байхаб, яагаад үйлэдбэриингөө ашаг урые дээшэлүүлхэб, ажалай бүтээсые я а ж а дээшэлүүлхэб, продукциин өөрынь үнэ сэнгые хямдаруулхын тула юу хэхэб болон бусад асуудалнуудые шиидхэхэдэнь ажалшадта эрдэмтэд, партийна комитедүүд туhаламжа үзүүлхэ зэргэтэй. Манай республикын эрхэ байдалда колхоз, совхозуудай хэмжээндэ арендна харилсаануудые зүбөөр тогтоохо шухала, юундэб гэхэдэ, ажахынуудта бии байгаа хамhабариин элдэб hалбаринуудгүйгөөр арендатор холо ошохогүй. Гэбэшье, бодото байдалда ажаглахада, зарим ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд арендаторта этигэжэ, газар, техникэ, малаа бэлэхэнээр үгэнэгүй, этигэл ядана, тэрэньшье заримдаа үндэhэтэй байдаг. Зарим ушарта дунда шатын мэргэжэлтэд салингаа лаб абажа заншаhан хадаа, үйлэдбэри hүбэлгэнөөр эрхилхэ хэрэгтэ анхарнагүй гэжэ республикымнай үнинэй, дүршэлтэй экономистнуудай нэгэн хөөрэбэ.

Ажалай ветеранууд П. М. Павлов, С. А. Максанов партиин обкомой нэгэдэхи секретарь байhан А. М. Беляковой үедэ кадрнуудые хубаарилан табиха хэрэгтэ олон алдуу гараа, тэдэ алдуунууд бултадаа зайсуулагдаа гэхын аргагүй, мүнөө районно, городской болон республиканска партконференцинүүдэй болоходо, партийна кадрнуудые наринаар шэлэжэ, бэлиг шадабариинь хэмжээгээр дэбжүүлхэ шухала гэhэн эрилтэ табяа.

— Буряад арадые дүрбэн болгожо хубааhан хуули буса шиидхэбэриие болюулха тухай асуудал буряад арадай байhан лэ сагта гаража байха, тэед энэ асуудал шиидхэхэнь мүнөө бэлэн бэшэ, Эрхүүгэй, Шэтын областьнуудай нэрэ хүндые анхаралдаа абаха зэргэтэйбди, энэ асуудалда тон наринаар хандаха шухала,— гэжэ С. А. Максанов үргэлжэлүүлбэ.— Манай республикада хуушан нэрыень hэргээхэ гээшэ мүн баhа зүб эрилтэ гэжэ тоолохо байнаб. Эрдэмтэдэй hүүлшын тобшололнууд энэ эрилтын хуулита байhые гэршэлнэ.

Багшанарай институдай багша С. Ш. Бадмаев тон шухала асуудал табяа. Республика доторoo түрэлхи, эхэ буряад хэлэеэ hургуулида заахаяа болиhонойнгоо, хэндэшье хэрэггүй юумэн гэжэ олон жэлдэ тоолодог байhанайнгаа үрэ дүнгүүдые мүнөө амсажа байнабди. Буряад хэлэн дээрэ уншаха номуудые библиотекэнүүдтэ олохонь бэрхэтэй болоhон. Хоца Намсараевай зохеолнуудай суглуулбари түрэhөөр 100 жэлэйнь ойдо миин лэ оройдоо 3 мянган хэhэгээр хэблэгдэhэн байха, олон хүндэ хүртөөгүй. Арадай эрдэм hуралсалай министерствын дүрбэн ондоо словарь хэблэхэ захилынь баhа хойшолуулагдаа. Үндэhэн хэлэн дээрэмнай гарадаг газетэнүүдээ дэмжэхэ хэрэгтэй гэжэ ветеран мэдүүлбэ.

Арадай депутадуудай, партийна съезднүүдэй делегадуудай hунгагшадайнгаа, партийна организацинуудайнгаа захяа заабаринуудые баримталжа, эдэбхитэйгээр хүдэлхэ гээшэ дэбжүүлэгдэhэн нүхэдэй нангин уялга мүн гэжэ Буряадай эрдэмэй түбэй Ниитын эрдэмэй институдай хүдэлмэрилэгшэ, түүхын эрдэмэй доктор Ш. Б. Чимитдоржиев уулзалга дээрэ мэдүүлээ. Мүнөө хүн зон боложо байгаа үйлэ хэрэгүүдые тон херхоор адаглана, өөhэдынгөө түлөөлэгшэдэй хараа бодолые дэмжэхэ гү, али шүүмжэлхэ ушар али олон байдаг, ушар тиимэhээ харюусалгаяа мэдэрхэ ёhотой.

Национальна республика аад, эмхи зургаанай нэрые түрэлхи буряад хэлэн дээрэ бэшэгдэhые олохонь бэрхэтэй. Үндэhэн арадайнгаа заншалта эдеэ хоол хүн зондо дурадхаха талаар юуншье хэгдэдэггүй. Улаан-Үдэдэмнай буряад шэнжэтэй барилгашье, бусад ямаршье зүйл олохогүйт. Хэзээб даа нэгэтэ номой «Тэрэнги» гэжэ магазин байhан юм, тэрэмнайшье хаагдашоо hэн. 1937 ондо абтаhан шиидхэбэриие буруу гэжэ тусхайтаар сэгнэжэ, тусгаар тогтоол абтаха ёhотой. 1977 ондо арад зонoймнай хэр үгhаа нааша хэлэгдэдэг «аймаг» гэжэ үгэ хаягдаhан байдаг, тэрэниие мүн лэ hэргээжэ, хуулитаар хэрэглэхэдэ юун hаалта хэнэб? Буряад хэлэн дээрэ лекцинүүдшье уншагдахаяа болиhон, лекторнүүдшье хомор байдаг, зүгөөр арад зомнай hонирходог гэжэ эрдэмтэн мэдүүлбэ.

hүүлэй үедэ манай партиие, багша Ленинние шүүмжэлhэн, тэрээндэ эсэргүү дүй дүршэлгүй залуушуулые тухирдаг хүнүүд бии болонхой. Энэмнай үзэл сурталай хүдэлмэриин hуладаhанай хойшолон. Хотын түбэй талмай дээрэ харша удхатай уряа лозунгнуудые урдаа табяад, ажал хэхээ болиhон хүйхэрнүүд ажабайдалаймнай шанар шэнжые тодорхойлдог болоо hаань, хайшаа шэглэхэ зон болоно гээшэбибди,— гэжэ партиин, дайнай ветеран С. Б. Хандажапов үгээ эхилбэ. Хүн зоной, илангаяа залуушуулай дунда ойлгуулгын хүдэлмэри ябуулхыень ветерануудые эльгээхээ яанаб. Ветерануудай ажабайдал hайжаруулха тухай асуудалые партиин республиканска комитедэй хаража үзэбэлнь, hайн hэн.

Ветерануудтай уулзалга дээрэ партиин республиканска комитедэй секретарь Л. Ч. Нимаева, республиканска парторганизациин хүтэлбэрилхы органуудые бүридхэхэ комиссиин түрүүлэгшэнэрэй нэгэн Л. Д. Цыбикжапова, республикын Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ С. Н. Булдаев, партиин республиканска комитедэй нэгэдэхи секретарь Л. В. Потапов үгэ хэлэбэ.

Ветерануудтай уулзалгын удаа республиканска парторганизациин хүтэлбэрилхы органуудые бүрилдүүлхэ комиссиин заседани Л. Д. Цыбикжаповагай хүтэлбэри доро үнгэрэгдэбэ. Комиссиин энэ гурбадахи заседани дээрэ партиин республиканска комитедтэ зууршалагдаhан кандидатуранууд, комиссиин гэшүүдэй районно парторганизацинуудта хүдэлхэ тухай, партиин республиканска комитедэй байгуулга тухай асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдээ.

Р. ГАРМАЕВ,
манай корр.

ОНОН ШАДАРХИ САБШАЛАНДА

Дулдаргын районой «Онон» колхоз энэ жэлдэ 9416 тонно үбhэ тэжээл бэлэдхэхэ түсэбтэй юм. Тэрээнэй 4000 тонноонь үбhэн болгогдохо юм. Гадна 3600 тонно сенаж дараха ёhотой. Эды шэнээн тэжээл нөөсэлөөд байхадаа тус ажахы ниитын малай үбэлжэлгые ядамаггүй үнгэргэхэ аргатай болохо байна. Зүгөөр, эды шэнээн тэжээл бэлэдхэхэ гээшэ илангаяа мүнөө үедэ бэлэн бэшэ бшуу. Ушар юуб гэхэдэ, үлүү ехэ хура бороохоо Онон голой эрьеэр нэмжыhэн нуга сабшалан үерэй уhанда абтажа, горитойхон хубинь хосорбо ха юм. Үнгэрхэдөө энэ зундаа нуга сабшалангынь хэды дахин урыда абтажа, ажахыда горитойхон хохидол ушаруулба бшуу. Тиигэжэ колхоз өөhэдынгөө газар дээрэhээ хэдэн зуун тонно үбhэ бэлэдхэхэ аргагүй болоо.

Шахардуу байдалhаа гарахын тула тус ажахы нютагhаа ондоо тээ ошожо тэжээл бэлэдхэхэ баатай болобо. Мүнөөдэрэй байдалаар колхоздо тусгаар хоёр бригада байгуулагдаа.

С.-Б. Базарсадаевай хүтэлбэрилдэг үбhэшэдэй бригада Краснокаменскын райондо үбhэ бэлэдхэнэ. Хамта арбаад хүн 1 мянган тонно үбhэ нөөсэлхэ түсэбтэй. hүүлэй мэдээгээр бригада 600 гаран тонно тэжээл бэлэдхээд байна. Нүгөөдэ бригадань Забайкальска райондо ажаллана. Б. Дондоковой ударидадаг энэ бригада 500 тонно үбhэ hүрилхэ түсэбтэй юм.

Үшөө 2500 тонно үбhөөэ эндэхид өөhэдынгөө нуга сабшалан дээрэhээ хуряажа абаха болобо. Манай ябаhан тэрэ үдэр Тугшанай ажахын гэшүүд гарта hабартаараа тэжээл бэлэдхэлгэндээ хабаадалсажа байгаа hэн. Жэшээлхэдэ, колхозой контородо хон-жэн правлениин түрүүлэгшэшье үгы, булта үбhэ хуряалсахаяа гараhан байгаа hэн.

«Онон» колхозой олохон малшад өөhэдынгөө хүсөөр малдаа тэжээл бэлэдхэдэг заншалтай. Гадна эндэ темодхогдоhон 2 бригада ажаллана. Дамдин Шагдаровай ударидадаг бригада Сагаан Хүндыдэ отоглонхой. Эдэнэр 100 гаран тонно hайн шанартай үбhэ hүрилөөд байна. Хура бороогой hаатуулаагүй hаа, эдэнэр ургасын hайниень шэлэн сабшажа, түсэбөө тон hаяын үдэрнүүдтэ дүүргэхэ аргатай.

Зүдхэлиин-Адагта Раднагурэ Самбуевай ударидадаг үбhэшэдэй бүлэг тэжээл бэлэдхэнэ. Эдэнэр 300 тонно тэжээл бэлэдхэхэ түсэбөө дүүргэхэ ойртоо. Үбhэшэд илангаяа уhа шабараар элбэг сабшаланда тэжээл бэлэдхэнэ. Онон голые зубшаад нэмжыhэн сабшаланда уhанда абтаhаниинь ехэ даа. Тиимэhээ үбhэшэд бүхы арга шадалаа, ухаан бодолоо гүйлгэжэ, ехэхэн оролдолго гаргажа тэжээл нөөсэлнэд. Хажуугаарнь эдеэшэhэн таряанай поли нэмжынэ. Теэд эндэ hая ңгашадгаашье техникын ябахын аргагүй шабар шалбааг.

Хадын орой, ташалангаар ябажа үбhэшэдтэ хүрэжэ ерэхэдэмнай «Эндэнэй удаашарhан хура бороо замхажа, ажаллахада аятай хаhа болоод байна. Нарата сэлмэг үдэрнүүдтэ hогсоборишье үлөонгүй бэлэдхэхэмнай» гэhэн үгэнүүдээр угтаа hэн.

Эдээнhээ холохон отоглоhон үбhэшэд Будажаб Митупов, Цымпил Цэдашиев гэгшэд унаhан малгайгаа абаха сүлөөгүй ажалланад. Гэбэшье бидэнтэй хэдэн үгэ андалдахаяа арсабагүй. Тэдэнэй мэдүүлhэнэй ёhоор, энэ шадар hая наашадаа ургаагүй ехэ ногоон ургаhан байба ха. Гансал тэрэнээ гээлтэ хоролгодо оруулангүйгөөр хуряаха гээшэ эндэхи үбhэшэдэй гол зорилго болонхой. Эндэ үхэршэн Д. Аюровай бууса оршоно. Дээрэ дурсагдагша үбhэшэд малшанда хамhалсахаар ерэнхэй ха.

Тэдээнтэй хөөрэлдэхэдэмнай үбhэшэдтэ гансашье байгаалиин гасалан, хура бороо hаатуулна бэшэ. Мүн колхозой правлениин зүгhөө анхарал бага гэхэдэ алдуу болохогүй. Хүтэлбэрилэгшэд үбhэшэдэй томохон бригадануудаар ябаад лэ, малшадай буусануудта хүрэжэ үрдидэггүй байба ха юм. Малшадай холын буусануудта ажаhууhан үбhэшэд эдеэ хоолоор дуталдана.

Д. Аюровай буусаhаа тиимэшье холо бэшэ байрлаhан полевой стан шадархи үбhэшэдэй темодхогдоhон үшөө нэгэ бригада тэжээл бэлэдхэнэ. Тогоошон Б. Пурбуева, үбhэшэд С. Митупов, С. Раднаев, Б. Рабданов гэгшэд тэндэ байбад. Тухайлхада, бригада гол түлэб залуушуулhаа бүридэhэн. Байдал hуудалаарнь hонирхоходо, ядалдажа байhан түхэлгүй. Эдеэ хоол асаргдадаг. Хэрбээ бригадирынь колхозой түб ошобол, тэндэhээ газетэ, журнал асардаг ха. Урда жэлнүүдтэ яhала хангалтатайгаар ажалладаг байhан агитбригадань мүнөө жэл нэгэшье ерээгүй.

Эдэ бүгэдэhөө тобшолол хэхэдэ, «Онон» колхозой правлени, партийна, профсоюзай эмхинүүд тэжээл ехээр нөөсэлхэ хэрэгтэ гол анхаралаа хандуулбашье, хүн зонойнгоо hуудал байдалые мартана гээшэ ха. Хэрбээ али нэгэндэнь анхарал багаар хандуулхада, эсэсэйнь үрэ дүнгэй ахирхан байханъ холо бэшэ. Тугшанайхид энээниие мэдэхэ ёhотой.

С. ЖИГМИТДОРЖИЕВ.

Улаан-Үдын Кировэй нэрэмжэтэ гудамжаар «Бурятшвейбыт» үйлэдбэриин оёдолой нэгэдэл оршодог юм. Тус предприятиин 17-дохи ательейн коллектив түсэбөө үлүүлэн дүүргэдэг заншалтай юм. Эндэ оёдолшод хоёр халаанда хүдэлнэ. Халаанай мастер Галина Ивановна Бурковагай халаанда дүй дүршэлтэй 13 оёдолшод ажаллана. Тэдэнэй дунда ажалай ветеран Татьяна Романовна Данилова залуушуулда жэшээ харуулжа хүдэлнэ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Т. Р. Данилова ажал дээрээ.
С. БАЛДУЕВАЙ фото.

Совет орон дотор

МУРМАНСК. Эндэхи далайн пароходствын атомна ледоколнуудай флотилида «Вайгач» гэжэ шэнэ судна нэмэбэ. Тэрэниие Советскэ Союз болон Финляндиин мэргэжэлтэд бүтээhэн байна. Шэнэ атомоход Хойто Мүльhэтэ далайн эрьедэ, Сибириин гол мүрэнүүдэй адагуудта ажаhуугшадта ашаа шэрэдэг транспортдо харгы зам гаргажа үгэхэ «мэргэжэлтэй» юм.

ЛИПЕЦК. Областной түбтэ болоhон региональна научно-практическа конференцидэ хабаадагшад Түбэй Хара хүрьhэтэ газарай байгаалиие аршалан хамгаалха асуудалнуудые зүбшэн хэлсэбэ. Эрдэмтэд, мэргэжэлтэд регионой экологическа байдалда комплексно сэгнэлтэ үгөө. Оршон тойронхи байгаалиие хамгаалха талаар конференци зууршалгануудые дурадхаба.

ЧЕЛЯБИНСК. Урда Ураалай мянга гаран hургуулинууд hургуули шадарайнгаа участогууд дээрэ ургуулhан эрхим шанартай продукцяар столовонуудаа хангажа шадана. Эдир натуралистнуудай областной выставкэ дээрэ Челябинскын хүн зон элдэб янзын алим жэмэс, овощ харахаhаа байтагай амталжа үзэхэ аргатай байба. Ураалайхидта заншалта овощой элдэб олон янзануудhаа гадна, дулаан уларилтай нютагуудта ургадаг дыни, арбуз, баклажан гэхэ мэтэ хүн зоной нюдэнэй хужар болобо. Ажалша бэрхэ эдиршүүл эдэниие богонихон зунай туршада ургуулжа шадаа бшуу.

МОСКВА. Зүүн-Казахстанай областьдо энэ зундаа болоhон газарай хүдэлэлгэhөө хохидогшодто СССР-эй уран зохёолшодой болон уран зохёолой жаса 150 мянган түхэриг дамжуулан үгэбэ. Оронoй бүхы эрхэтэдтэ уран зохёолшод хандажа, байгаалиин энэ хохидолдо орогшодто туhаламжа хүргэхэ гэжэ уряалба.

(ТАСС).

Совет Социалис Республикануу… Союзай Президентын УКАЗ

БАЙГАЛ-АМАРАЙ ТҮМЭР ЗАМАЙ БАРИЛГАДА БА ТЭРЭНИИЕ БҮХЫДЭНЬ САГ ҮРГЭЛЖЫН АШАГЛАЛГАДА ҮГЭЛГЭДЭ СССР-ЭЙ ТРАНСПОРТНА БАРИЛГЫН МИНИСТЕРСТВЫН ПРЕДПРИЯТИНУУДАЙ, НЭГЭДЭЛНҮҮДЭЙ БА ЭМХИНҮҮДЭЙ ОНСО ШАЛГАРhАН ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭДЫЕ СССР-ЭЙ ОРДЕН БА МЕДАЛЬНУУДААР ШАГНАХА ТУХАЙ

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь сентябриин 22, 23, 25, 26-най номернуудта).

«АЖАЛАЙ ШЭН ГАБЬЯАГАЙ ТҮЛӨӨ» МЕДАЛЯАР

Сотников Алексей Стефановичые — «Запбамстроймеханизация» трестын оньhожоруулагдамал 136-дахи колоннын жолоошон.

Старцева Валентина Ивановнае — «Бамстройиндустрия» нэгэдэлэй түмэр-бетон хэрэгсэлнүүдэй Таловска заводой лаборант.

Суворов Юрий Михайловичые — «Бамстройиндустрия» нэгэдэлэй түмэр-бетон хэрэгсэлнүүдэй Таловска заводой электро-слесарь.

Темирханов Георгий Владимировичые — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин үйлэдбэриин - технологическа бүридүүлгын управлениин ашаа тээгшэ.

Терещенко Нина Николаевнае — «Запбамстроймеханизация» трестын оньhожоруулагдамал 163-дахи колоннын ахамад бухгалтер.

Терников Олег Николаевичые — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын автобазын жолоошон.

Узаков Геннадий Парпиевичые — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын саг зуурын ашаглалгын отделениин начальнигай орлогшо.

Федорченко Пелагея Куприяновнае — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин үйлэдбэриин-технологическа бүридүүлгын управлениин таhагай начальник.

Худякова Нина Никитовнае — «Запбамстроймеханизация» трестын оньhожоруулагдамал 138-дахи колоннын тогоошон.

Цикунова Галина Николаевнае — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин гэр байрын-коммунальна конторын участогай начальник.

Цыбикжапов Дарма Банзаракцаевичые — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин тоннельнэ 18-дахи отрядай электро-гагнуургшан.

Шарого Виктор Васильевичые — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин тоннельнэ 22-дохи отрядай участогай начальник.

Шебов Анатолий Федоровичые — арадай депутадуудай Хойто-Байгалай районой Кичерын поселково Соведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшэ.

Шешукова Екатерина Ивановнае — «Запбамстроймеханизация» трестын оньhожоруулагдамал 137-дохи колоннын электрогазо-гагнуургшан.

Шилов Александр Владимировичые — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин тоннельнэ 19-дэхи отрядай проходчик.

Яковлева Клара Федоровнае — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин оньhожоруулгын управлениин хүүгэдэй саадые даагша.

Янин Федор Георгиевичые — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын автобазын автоколоннын начальник.

Янсон Юрий Евгеньевичые — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин тоннельнэ 11-дэхи отрядай участогай начальник.

Яцкевич Андрей Леонидовичые — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин тоннельнэ 18-дахи отрядай ахамад механик.

«АЖАЛДАА ШАЛГАРhАНАЙ ТҮЛӨӨ» МЕДАЛЯАР

Адодина Ирина Васильевнае — «Запбамстроймеханизация» трестын оньhожоруулагдамал 136-дахи колоннын хүдэлмэришэн.

Азанбаев Мрзабек Истаевичые — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын барилга-хабсаралгын 651-дэхи поездын бульдозерой машинист.

Альтапов Ильнур Мансуровичые — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын барилга-хабсаралгын 597-дохи поездын хабсаргагша.

Анашкин Валерий Алексеевичые — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын барилга-хабсаралгын 670-дахи поездын түмэр замай монтер.

Арнаутова Надежда Павловнае — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын барилга-хабсаралгын 572-дохи поездын штукатур.

Афанасьева Валентина Петровнае — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын автобазын ахамад бухгалтер.

Белова Людмила Федоровнае — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын гэр байрын-коммунальна таhагай шэрдэгшэ.

Блонский Виктор Леонидовичые — хүүргэ барилгын 9-дэхи трестын хүүргэ барилгын 53-дахи отрядай таhагай начальник.

Боброва Елена Алексеевнае — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын УРС-ын хилээмэ баригша.

Боденова Валентина Далериановнае — арадай депутадуудай Хойто-Байгалай районно Соведэй гүйсэдкомой секретарь.

Бондаренко Елена Николаевнае — «Запбамстроймеханизация» трестын оньhожоруулагдамал 136-дахи колоннын ажал эмхидхэгшэ.

Борисов Михаил Ивановичые — хүүргэ барилгын 9-дэхи трестын хүүргэ барилгын 34-дэхи отрядай хабсаргагша.

Бузенков Иван Митрофановичые — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин тоннельнэ 19-дэхи отрядай проходчик.

Бураченка Александр Владимировичые — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын барилга-хабсаралгын 581-дэхи поездын электромонтер.

Васенин Валентин Степановичые — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин оньhожоруулгын управлениин хабсаргагша.

Веников Валерий Владимировичые — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын сигнализациин ба хэлхээ холбооной Нижнеангарска дистанциин электромеханик.

Вершинин Виктор Георгиевичые — «Бамстройиндустрия» нэгэдэлэй түмэр-бетон хэрэгсэлнүүдэй Таловска заводой электро-гагнуургшан.

Витязев Юрий Петровичые — «Запбамстроймеханизация» трестын оньhожоруулагдамал 137-дохи колоннын экскаваторай машинист.

Войтюков Степан Ивановичые — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын локомотиво-вагонно депогой слесарь.

Володько Лариса Сергеевнае — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин оньhожоруулгын управлениин инженер.

Глебова Галина Михайловнае — «Бамстройиндустрия» нэгэдэлэй түмэр-бетон хэрэгсэлнүүдэй Таловска заводой мастер.

Гнидя Владимир Михайловичые — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын барилга-хабсаралгын 670-дахи поездын бетонщик.

Голубева Людмила Матвеевнае — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын барилга-хабсаралгын 575-дахи поездын инженер.

Городецкий Виктор Афанасьевичые — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин автотранспортна нэгэдхэмэл предприятиин жолоошон.

Гуляев Юрий Николаевичые — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын барилга-хабсаралгын 581-дэхи поездын түмэр замай монтер.

Давидюк Станислав Александровичые — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин тоннельнэ 21-дэхи отрядай проходчик.

Давыдов Павел Михайловичые — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын УРС-ын автобазын жолоошон.

Дикарева Галина Петровнае — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин тоннельнэ 11-дэхи отрядай маркшейдер.

Добрынин Юрий Дмитриевичые — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын барилга-хабсаралгын 670-дахи поездын слесарь.

Дондоков Юрий Долгоржаповичые — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин тоннельнэ 18-дахи отрядай модошо дархан.

Дурнев Иван Ивановичые — «Бамтранстехмонтаж» трестын барилга-хабсаралгын уhаар хангадаг 82-дохи поездын хабсаргагша.

Заиграева Галина Гавриловнае — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын үйлэдбэриин предприятинуудай комбинадай мастер.

Зандеева Дора Доржиевнае — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын гэр байрын-коммунальна таhагай котельнын машинист.

Золотых Владимир Ивановичые — «Бамтрансвзрывпром» трестын тусхайлагдамал 88-дахи управлениин үрэмдэлгын түхеэрэлгын машинист.

Иванов Юрий Сыренжаповичые — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын автобазын слесарь.

Ищенко Виктор Александровичые — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын барилга-хабсаралгын 581-дэхи поездын түмэр замай монтер.

Караваева Галина Васильевнае — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын УРС-ын тогоошодой бригадир.

Карпов Виктор Львовичые — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин тоннельнэ 12-дохи отрядай проходчик.

Каршков Дмитрий Алексеевичые — барилгын «БАМтоннельстрой» управлениин тоннельнэ 19-дэхи отрядай электрослесарь-хабсаргагша.

Квитко Владимир Петровичые — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын барилга-хабсаралгын 694-дэхи поездын экскаваторай машинист.

Кирьянова Тамара Павловнае — барилгын «Бамтоннельстрой» управлениин тоннельнэ 22-дохи отрядай тэhэлэгдэдэг материалнуудые хубаарилагша.

Ковальчук Василий Филипповичые — «Запбамстроймеханизация» трестын оньhожоруулагдамал 138-дахи колоннын экскаваторай машинист.

Козлова Зоя Маркияновнае — «Нижнеангарсктрансстрой» трестын барилга-хабсаралгын 694-дэхи поездын шэрдэгшэ.

Уран зохёолой хуудаһан

Шэнжэлэл ба шүүмжэлэл

«ХОНХО СЭСЭГЭЙ» АЯЛГЫЕ...

…номой хэблэл …зорюулжа, «Хонхо …нэрэтэй хонгёо…дэй согсолбори …буряад хэлэн дээ…улай уншамаар ню…жэлнүүдтэ хо… тухай хаа хаанагүй …ушарые хараадаа …хэблэл энэ дэб…, ухибүүдэй ху…, ханажа унша…бариба гэжэ тэм-

…жэлнүүдтэ оро…ном һурагүй …гаргагдаа. …буряад оронойнай …даар эды олон …дэй» ханхинал-…ниинь бүришье …гэшэл даа.

…һалбаран һүү… магналхан хөн-…эды едыхэн дэль-…нэлээ һанжуулан …юм. Харин энээхэн …дэбтэрнай най-… бүридэнхэй. …ниинь өөрын онсо…, найман поэдүүд, …хурхаа даран тоо…Цырен-Жаб Бадмаев, …Бальжинимаев, Даша-…Будажапов, Аюша До-…Жаб Жапхандаев, …Манжиханов, Цыден …жиев, Цыден-Жаб …гэшэд болоно, …нүхэднай Ага, …Яруунa, Захаамин …нютагуудһаа …Олонхинь тэдэ ню…хүүдэг, ажабай-…һургуули гараһан

…сэсэгэй» түрүүшын хуудаһанууд Цырен-Жаб Бадмаевай шүлэгүүдээр эхилнэ.

Тугал, тугал, тугалхан,
Тугаар гараһан малаадай.
Үбэл гэртэ байхадаш,
Уйтан, ехэл шалаатай.
Хабар дулаан болоходо,
Хээрэ сүлөө орохош.
Амтан ногоо зулгаажа,
Амбан томо болохош,—

гээд энэ нүхэр малша угайнгаа сэдьхэлһээ шэнэ түлые мээхэйгээр түүрээнэ. Үгышье һаа:

Үбгэн буурал үбэлнай
Мүноо жолдэ зунтэглөө:
Хаана мартаад ерээ юм,
Хүбэн сагаан хүнжэлөө!
Тоонто талам харлажа,
Тооһо татан хуйлана.
Ехэ түхэреэн Яруунам
Елүүр нюсэгэн уйдана,—

гээд хангюурдахадаа, поэт саһагүй хуудам үбэл нютагайнгаа байгаалиие сэдьхэлээрээ сэхэ мэдэрэлсэхынгээ урдахана, шогтойхон уянгаар халаг хүхы болоно.

Зургаатайхан ахамнай
Загаһашалжа һууһан аад,
Жараахайдал гүйхэндэ
Жарган умбан наадашаба.
(«Загаһашан»).

Гурбан бадагтай энээхэн шүлэг соогоо Цырен-Жаб Бадмаев зургаатайхан Чимит хүбүүнэй загаһа бариха һанаатай Яруунынгаа эрьедэ яарангүйхэн, өөрэ зоргоороо һууһыень мүн лэ шогтойхон энхэргэн нюдөөр хаража, тэсэбэригүйхэн аашыень тодо, гүймгэ үгэнүүдээр эдир уншагшадта дуулгана ха юм.

Болод Бальжинимаев Агын аймагай XIX партсъездын нэрэмжэтэ колхоздо парткомой секретаряар ажалладаг. Энэ нүхэрнай шүлэг бэшэжэ эхилһээр үнинэй намтартай. «Хонхо сэсэг» соо оруулагдаһан олон шүлэгүүдынь бэшэлгэ-үгүүлэлэйнгээ талаар юрэ хөөрэһэн шэнжэтэй. Шүлэг бүхэниинь удха найруулгынгаа хэмжээгээр орёо бэшэ. Жэшээ болгон, «Дүүжэн-даажан» гэжэ тон богонихон шүлэгые уншажа үзэе:

Данзан Дарма хоёр
Дүтын нүхэд юм.
Дүрбэтэйхэнүүд —
сасуутан.
Дүүжэндэнэ хоюулан,
Дуугаа дуулалдана.
— Дүүжэн-даажан,
Данзан, Дарма
Дүүжэн-даажан...,—

гэхэ мэтэ.

«Хонхо сэсэгэй» авторнуудай аха заха болохо Даша-Дондок Доржиевич Будажапов эдирхэн уншагшадайнгаа ёһотойл буурал сагаан таабайнь болохо байна. Ушарынь хадаа нүхэр Будажапов ажалай ба дайнай үнинэй ветеран юм. Хяагтын аймагай Ехэ-Нуга нютагта үдэһэн Даша-Дондок Доржиевич үшөө 50 жэлэй саана, 1939 онһоо захалжа, Улаан-Үдын хүгжэмтэ драмын театрта ажаллажа эхилһэн байгаа. Москвада үнгэргэгдэһэн Буряадай литература искусствын хоёр декададэ хабаадалсаһан, Буряадай АССР-эй габьяата артистын нэрэ солотой юм. Ном соо оруулагдаһан гурбан бүлэгтэй «Үбэлэй мүрнүүд», мүн лэ хэдэн бүлэгтэ хубаарилагдаһан «Уры, уры...» гэхэ мэтын шүлэгүүд үсөөн үетэй, доторой «саб» гэмэ сохилтотой һэн тула хүнгэхэнөөр уншагдана. Энэдэ нэгэ жэшээ болгон «Бүгшэмэ халуун» гэжэ шүлэгһөөнь хэдэн бадаг дурдая. Бүтэмэ бүгшэмэ халуунай үедэ авторай;

Сүхэ тээһээ
Агшамшье зай —
Сүмэ һэбээд
Абадаг һай!

гэһээр байтарнь:

Бүлэг бүлэг
Бүрэнхы үүлэхэнүүд
Бүхэн дээгүүр
Бүхылдэнэ һэмээхэнүүд....

Саашаа бүлэг үүлэнүүд сугларжа, «Тэнгэриин «бухануудаар» болоод:

Тэнхээ орожо,
Тэсхэгэр херэнууд
Тээрэн обооржо,
Тэсэшэгүй үһэрөөн,
Мүргэлдөөн, моөрэлдөөн,
Эбэрнүүдэй хабиралдаан —
Тэһэрнэ сахилгаан...
Алтандал үнэтэй
Аадарга буулгаба.
Ангаһан газарайнгаа
Авхилтар уулгаба,—

гэжэ һайшаагдама һонин, ундаа харюулма һэрюухэн мэдэрэлтэй образ гарана.

Захааминай аймагай Шара-Азаргын дунда һургуулиин буряад хэлэ, литературын багша Аюша Жапович Доноев эдир үетэниие түрэлхи хэлэндэнь, арадайнгаа аман зохёолдо, уран һайханда дуратайгаар хүмүүжүүлдэг баян дүршэлтэй нүхэр гэжэ республикынгаа буряад хэлэнэй багшанарай дунда мэдээжэ болоһоор үнинэй. Ном соо ухибүүдэй уншажа, ухаалдижа һургаал абамаар шүлэгүүдые Аюша Доноев мүн лэ олоор оруулба.

1967 ондо Буряадай номой хэблэлээр «Хонгёо хүгжэм» гэжэ шүлэгүүдэйнгээ согсолбори гаргаһан Дугар-Жаб Жапхандаев «Агын үнэн» газетэдэ олон жэлдэ ажаллажа гараһан намтартай. Юрын хөөрөөнэй маягаар бэшэдэг нүхэр Жапхандаевай олон, утануудшье шүлэгүүд ном соо оруулагданхай. «Үргэн түншэлгэ», «Дагша сэсэг», «Алханын домог», «Баатарнууд» гэһэн ута шүлэгүүдынь эпическэ шэнжэтэй. Тиихэдэ «Шубууд иигэжэ хэлэнэ ха» гээшэнь яһала һонирхолтой, зургаан янзын шубуудай онсо шэнжые тэдэнэй хэлээр гаргахые автор оролдоо.

Хяагтын аймагай Баян-Булагай найман жэлэй һургуулида буряад хэлэ, литература үнинһөө хойшо заажа байдаг Фёдор Манжиханов Усть-Ордын автономито округой Оһын аймагай Бэлшэр нютагта үдэһэн, тэндээ түрэлхи хэлэеэ һургуулида шудалһан тула Буряадай багшанарай институтай оюутан ябаха үеһөө республикын газетэнүүдтэ, «Байгал» журналда түрүүшынгээ шүлэгүүдые толилуулдаг һэн. Ном соо оруулагдаһан Фёдор Манжихановай шүлэгүүд, ухибүүдэй үдэр бүриин ажабайдалһаа абтаһан баримтата зүйлнүүд дээрэ үндэһэлэнхэй. Мүн эндэ эдир үетэнэй сэдьхэлдэ энэрхы һанал түрүүлмэ мүрнүүд үсөөн бэшэ:

Үбэлэй байгаалиин
хооһондо,
Үглөөнэй хүйтэн тооһондо
Үлдэнэ, зобоно борбилоо
Оложо ядана хоолоо...
Хүүгэд, таанад шубуудые
Харамнан гамнан ябагты!
Хайрсаг, үргөөр баригты,
Хараһан газартаа
туһалагты!
(«Борбилоо»).

Нарһатын 2-дохи дунда һургуулиин буряад хэлэ, литературын багша Цыден Цырендоржиев, тиихэдэ Мухар-Шэбэрэй аймагай ой модоной ажахыда инженер-механигаар ажаллажа байдаг Цыден-Жаб Цыриторон республикын залуу бэшээшэдэй конференцидэ хэдэн дахин хабаадалсаһан, шүлэг үнинэй бэшэдэг нүхэд юм. Хүдөө нютагай байгаалиин үзэгдэлнүүд тухай, хүүгэд багашуулай наадан тухай хэмжүүрээрээ багахан, тэдэнэй тодо һонорхон шүлэгүүдые номой һүүлшын хуудаһануудта уншанабди.

Ухибүүдтэ зорюулагдаһан энэ номой гадар хуудаһан дээрэ, хээрэ ургажа һууһан хонхо сэсэгэй хажууда бишыхан бэсаганай дүтэлөөд, ногоон түглын амаар бууһан һэмээхэн һэбшээндэ хонхын дэльбэнүүдэй таабаритайхан хүгжэмые аярхан һонирхон шагнажа байһаар уран зураашa Радна-Жаб Абидуев зураһан байна. Гүрөлөө гэзэгэдээ улаахан һабхагтай тэрээхэн хөөрхэн басагандал, манай эдир уншагшад «Хонхо сэсэгэй» хуудаһануудые һэмээхэн иража, сэнхир торгон дэльбэнүүдэйнь онсо аялгые шагнаг лэ.

Б. ЖАНЧИПОВ.

ПОЭДЭЙ АРХИВҺАА

«Бидэ арба гаран хүн октябриин 9-дэ Ахаһаа самолёдоор Хэрэндэ буугаад, тэрэ үдэртөө Улаан-Үдэ ерэхэ байһан аад, бүрхэгһөө болож, хонохо баатай болобобди. Үглөөдэрынь сэлмэг байбашье, Хэрэнэй аэропортын начальник Убеев Улаан-Үдэ ниидэхэ томо самолёдыемнай өөрөө мэдээд, Аха руу хоёр дахин эльгээжэ, хүнүүдэй хартаабха абаашуулба. Тиигэжэ Ахаһаа ерэһэн, мүн Түнхэнһөө сугларһан хори гаран аянай зониие бүхэли үдэр шууюулба».

(Пассажирай хөөрөөнһөө).

УБЕЕВ:

— Сайн, хартаабханууд!
Самолёт бэлдээтэй!
Газарһаа малтуулжа
Гарһан таанар
Агаараар ниидэжэ
Аха руу айлшалагты.
— Хүнүүд, таанар
Хүлеэгты саашаа!
Шуһанайнгаа бусалтар
Шууялдажа байгты!
Ханшарайнгаа үбдэтэр
Хашхаралдажа байгты!

ФИБ ШИБ хоёр.

Уран зурааша Филипп Ильич Балдаев Шираб Нимбуев хоёрой 1968 оной намар «Буряад үнэн» газетэдэ хэблэхээр бэлдэгдэһэн энэ материал поэт Ш. Н. НИМБУЕВАЙ архивһаа абтаба.

Дулгар ДОРЖИЕВА

МОРИН ЖЭЛЭЭ МАГТАЯ

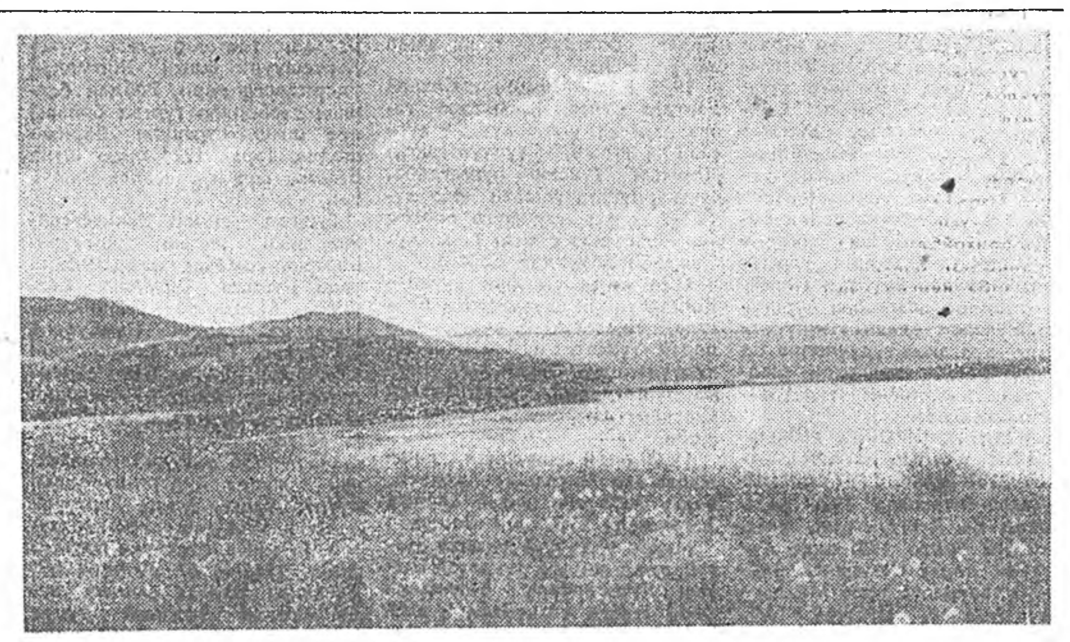
Сад түмэр тахын хонгёо абяан
Саб-саб дүтүүр сууряатан зэдэлнэ.
Няд гэмэ хүйтэн газаа байгааш һаань,
Тад ондоо дулаан амин ээлнэ.
Наһаяа эблүүлэн эрьелдэдэг Газарнай
Жаран жэлдээ байрадаа тэхэрин бусаба,
Найдалаа ашаад холуур түбэрһэн Хүлэгнай
Жаргалаа түхөөһөөр, бидэнэй үүдэндэ зогсобо.
Сагай һүлдые нюрган дээрээ үргэлөөд,
Сагаан морин жэлнай хүрэбэл даа.
Аза талаангаа сагаан сэдьхэлдээ үршөөгөөд,
Ажабайдалнай агуу тэмсэлдэ оробол даа.
Дэлхэй дүүрэн хэшэг буянгаа тараажа,
Дэлһээ хиидхүүлнэ орёо таамаг замаар.
Сагаан һарын нэгэн шэнэһээ эхилжэ,
Сахюусанай зарлиг буулгана наринаар.
Алтан хазаарайнь жолоо сэбэр гараараа
Бахим барижа, байдалаа зүбөөр залая.
Амиды ябаһан үреэлтэ энэ наһандаа
Баяр хүргэжэ, Сагаан морёо магтая!

Баир ЦЫДЕНЖАПОВ

ШУГЫ

…намарай һалхинда үлеэгдээд,
…хүүен шугы шууяна.
…набшаһад таһаран хиидээд,
…хумиран газараар тарана.
…соо хөһөн, хүнды.
…шонхор, аншьегүй.
…намарай хүйтэн һалхин
…байна бургааһан соогуур.
…би зогсоноб хүһанай нэмэридэ,
…эрьелдэн набшаһад унана,
…һалхин шангадаадшье абана,
…жалгын хагдан найгана.

Хэзээб даа, үни һэн даа, үни.
Холшор заахан бага наһамни
Хонгор талын энэ шугыда үнгэрөө,
Хэзээ нэгэтэ наадаһан үетэмни
Хэтэ мүнхэдөө һанаандамни үлэшөө.
Хүбүүдэй хонгёо дорюун хашхараае,
Хуурай модон һэлмэнүүдэй хухараае,
Хаанашьеб һалхин дабтана хэбэртэй,
Холо үнидэ мартагдашаһан наһыем
Хүлгүү шууяаниинь һануулна, зэгтэй.
Хэды аятайб үнгэрһэнөө һанахада,
Халуунхан зүрхэмни юундэшьеб
шэмшэрхэ,
Хүхюу наһанайнгаа үедэл адляар
Харайха, хашхарха дураншь хүрэхэ.

Үргэн Сэлэнгын
Үржэлтэ эрьеэр
Эртын хюрууда
Эреэхэн сэсэгүүд хагдараа.
Мүрэн голоймнай
Мүнгэлиг нюруу
Мүшэтэн удаан
Мэлмэрэн байхал намартаа.

В. ГАРМАЕВАЙ фото.

Шираб-Нимбу ЦЫДЕНЖАПОВ

* * *

Урдандаа хүнүүдэй
хүдөөлэгдэдэг байһан
газар
Мүноо хатарай
талмай болгогдон
хубилгагдаа...
Магад, зарим
нэгэн өөреэшье мэдэнгүй,
Үг гарбалайнгаа
булаша дээрэ хатараа...
Ажабайдалай эрьесэ
ехэ орёо хэсүүл,
Алхам бүхэнөө
хаража ябаха шухалал.

Уран һайханай коллективүүдтэ туһаламжа

Баир ГОМБОЕВ

КАНДИДАТ

…(…тай сценкэ)

…нюурнууд:

…Сэрэнович — совхозой …

…кандидат.

…кандидат.

Нэгэдэхи үзэгдэл.

…совхозой директорэй …соо болоно. Сэрэн Сэ-…столойнгоо саана …телефоноор хөөрэл-… даа бэшэнэ.

…СЭРЭНОВИЧ. Ойлгоо-…, Дондог Доржие-… дүүрэтэр үшөө 50 …ень оложо тушаа-… (Трубкоёо табина) … гэж даа! Тэрьел-… хари. Тэдэ туран-… хашарагуудаа … түсэб-мүсэб-… юм гү? Хай, тар-… ха. Зай, яа-… делайтар гозуули … дамы хэлсэдэггүй …инь лэ болохо.

… тоншоно.

…СЭРЭНОВИЧ. Ямар … бэ? Орогты, орог-

… хүн ороно (энэ 1-… кандидат).

…КАНДИДАТ. Сайн бай-… Сэрэнович? Би та-…шa экономист Дол-…Батуевнаһаа совхоздо-…галтер-шотобоод хэ-… дуулаһан аад, ерэ-

…СЭРЭНОВИЧ. Хари, … байһан Буда Бадма-… пенсидэ гарашоод, … һайн бухгалтерые …жа байнабди. Тэн-… һуушагты.

…КАНДИДАТ. Тээ, тээ, …һайгаал бухгалтераар … гэзшэ һаа, одоо зо-…шоохо һэнта.

…СЭРЭНОВИЧ. Үгы, … гэзшэ болоноб та?

…КАНДИДАТ. Намайе … Цыденович гэдэг юм

…СЭРЭНОВИЧ. Тиигэз …дном Цыденович, ба-…галта хэжэрхихэмнай

…КАНДИДАТ. Болохол …, Сэрэн Сэрэнович, …энгэжэгүй гэзшэ гүт? … мүнгэ түлэжэ, …соо бухгалтерай тус-…ида һураһан хүм. … курсадт һураһан …соо бэрхэнүүдэйнь …дэг һэм. Ямарханшье экзаменһаа айнагүйб. Эхилэгты!

СЭРЭН СЭРЭНОВИЧ. Тон хүнгэн экзамен лэ. Тоо бодолгодо, Содном Цыденович, хэр һэмта?

1-дэхи КАНДИДАТ. Арифметикын 4 үйлэ һамар сэмэһэндэл мэдэхэлби даа. Шоотош татахадаа, алдуу гаргаагүй хүм.

СЭРЭН СЭРЭНОВИЧ. Зай, Содном Цыденович, манай экзамен нэгэл юрын үйлэтэй байха. Хэлыт даа, хоёрые хоёрто үдхэхэдэ, юрэдөө, хэды болодог гээшэб?

1-дэхи КАНДИДАТ. (Шангаар энеэжэ, үбдэгүүдээ альгадан). Сэрэн Сэрэнович, та ехэ шогууша хүн байнат. Энээхэниие етнай нэгэдэхи классата һуража байһан ямаршье ухибүүн мэдэхэл. Хоёрые хоёрто үдхэхэдэ, дүрбэн гэжэ хэлэхэ байнаб.

СЭРЭН СЭРЭНОВИЧ. М-даа!.. юун гэжэ хэлэхэ юм даа? Богонёор хэлэхэдэ, та тоо бодолгодо тулюуршаг гээшэ хат. Хоёрые хоёрто үдхэхэдэ, заал һаа дүрбэн болодоггүй. Тиимэл даа, болодоггүй.

1-ДЭХИ КАНДИДАТ. Үгы... Үдхэлгын таблица соо...

СЭРЭН СЭРЭНОВИЧ (гараараа занган). Аа! Хая тэрэ үдхэлгынгөө таблица. Тэрээн соош хуу худал! Та манай совхоздо намтай бухгалтераар хүдэлжэ шадахагүйт. Зай, сүлөөм үгы. Баяртай!

1-дэхи КАНДИДАТ (мүрөө хабшан). Арифметикэ мэдэхэл һэм... Зай, теэд яахаб даа. Шадахагүйл хадаа шадахагүй (һуудал дээрэһээ бодоно). Баяртай. (Гаража ошоно).

СЭРЭН СЭРЭНОВИЧ. һэ! Яажа һананаб? Хоёрые хоёрто — дүрбэн. һэ! Үгэ-ээ! Иимэ бухгалтер намда хэрэггүй.

Хоёрдохи үзэгдэл.

Үнөөхил кабинет соо. Сэрэн Сэрэнович бодолгото болон, хоёр гараараа толгойгоо хабшаад һууна.

СЭРЭН СЭРЭНОВИЧ. Бухгалтер, бухгалтер... Хаанаһаа тэрэниие ололтойб? Кандидат бүхэн тэгранагүй. Хоёрые хоёрто үдхөөд, дүрбэ бэшэдэг хүн хэрэггүйл даа. Үгы даа, хэрэггүй!

Хүн үүдэ тоншоно.

СЭРЭН СЭРЭНОВИЧ. Баһа нэгэ кандидат гү? Тоолхотой юумэн байһай даа (газаа байһан хүн дахин тоншоно).

СЭРЭН СЭРЭНОВИЧ. Болохо, болохо!

40-еэд наһанай хүн ороно (энэ 2-дохи кандидат).

2-дохи КАНДИДАТ. Амар сайн-айн, Сэрэн Сэрэнович! Танда бухгалтер хэрэгтэй гэжэ дуулаад, энэ хүрэжэ ерэбэб. (һаймһарангяар) Та тиигээд намайе ажалда абаха гүт? (Шэлэ, хүзүүгээ эльбэнэ).

СЭРЭН СЭРЭНОВИЧ. Хари, хайшаа юм даа. Урдань бухгалтераар хүдэлһэн гүт?

2-дохи КАНДИДАТ. Хүдэлһэн даа. Хүршэ совхоздо удаахан-шье хүдэлөөлби даа. Харин совхозоймнай хүтэлбэрилэгшэд һэлгэсэлдээд, шэнэ директорэй захиралтаар юугээшье хүсэд мэдэнгүй гаргуулшабаб. Мүноо үеын эрилтэ, хубилалтануудые мэдэнэгүйш, ойлгоногүйш лэ гэнэ ха.

СЭРЭН СЭРЭНОВИЧ. Эгээ юуень мэдэхэгүй байбабта?

2-дохи КАНДИДАТ. Юун гэхэ юм даа... Хуушан директорни юу хэ гэнэб, тэрэниинь хэзэд лэ байдаг һэм, бэшэ гэһэн тооень бэшэдэг лэ һэм.

СЭРЭН СЭРЭНОВИЧ. Аа! Ойлгосотой. Теэд та бидэ хоёр таараха гүбди?

2-дохи КАНДИДАТ. Мэдэхэгүй. Гэбэшье урдымни директор таниие магтагша һэн.

СЭРЭН СЭРЭНОВИЧ. (энеэнэ). Нээрээ гү? Экзамен тушаажа шадабал лэ бухгалтерай ажалда орохот.

2-дохи КАНДИДАТ. Туршаһуул даа. Ямар шалгалтаб теэд?

СЭРЭН СЭРЭНОВИЧ. Сэхыень хэлэжэрхигты. Хоёрые хоёрто үдхэхэдэ, хэды болохоб даа, юрэдөө?

2-ДОХИ КАНДИДАТ (хургаараа занан). Сэрэн Сэрэнович, мэхэтэйхэн лэ хүн хат. Яһала гэмгүй таарaжа хүдэлхэ бэшэ аалди даа.

СЭРЭН СЭРЭНОВИЧ. Зай, хэды бэ?

2-ДОХИ КАНДИДАТ (мэхэтэйгээр). Хоёрые хоёрто үдхэхэдэ, дүрбэн гэжэ һургуулидамнай һургагша бэлэй. Теэд олон тоо соо һамаржа, гурба гү, али табашье гэһэн тоо бэшэжэрхихэ ушар дайралдаал даа. Танда, Сэрэн Сэрэнович, алиниинь хэрэгтэй гээшэб?

ТҮГЭСХЭЛ.

Эрдэни ДУГАРОВ

ДУРАН ТУХАЙ ШҮЛЭГҮҮДҺЭЭ

Хабар

Гарнуудай гүлгэлһэн
хурганууд
Гүрэсэлдэн,
Уралнуудай долонтоһон
угалзанууд
Уулзан,
Энхэрэл тэрэнгидэл
түймэрлэжэ,
Эмээхэйрэн,
Зүрхэн түүдэгтэл дүлэтэжэ,
Заяархан,
Хамагай агуу зулгыда,
Аглагай түрүүшын ургыдал,
Задарка,
Бадарка.

* * *

Ойлгомторгүй шамда,
мэдыш, дурлаһыем.
Ойлгожо ядаһаб эхи
захыень,—
Сэгнэн олоһойб зүрхэнэйш
түлхюур!
...Сэдьхэлни орбонгоороо
унаһан хухюур.
Али ши харюугүй
дурлуулхаяа,
Ами бэсым голһоонь
муудхуулхаяа
Зорюута түрэһэн
габисууртай гүш!
Зүдэрүү дурамни
хүхыдэл уурхайгүй...

Һарын хүүхэн

Һарата һүни сэлюухэн.
Талада ябанаб — сэнгүүхэн.
Һарын хүүхэн дээрэһээш
Һалан һандангүй ээрэһээр,
Наашаа харыш гэн,
Намдаа дурлыш гэн,
Эльгээжэрхибэл даа
Ганцаардалгын гуулин
Гажаралта харасаяа,
Адхажархибал даа
Һуулга дүүрэн
Һаруул гунигаа.
Харин энээнһээнь хойлаад,
Харан тэрэниие хайрлаад,
Һанан шамаяа уяраад,
Һаруул гунигта абташабаб.
Дурам бүри һүжэрөөд,
Гансал шамаяа дурсашабаб.

Цырен-Дондок ХАМАЕВ

* * *

Шүхэртэһэн тэнгэридэ
Шуран янзын бүргэдүүд
Нюдаралдажа оробо.
Нарлагашалдажа унаба.
Доро байһан зон
Дээшээ хараагүй һэн.

* * *

Яблониин һөөгүүд
Яаһаншье һайхан бэ,
сэсэглээд,
Аажамхан үглөөгүүр
Аалихан гүрбэн
шэбэнэлдээд,
Шиниим хэлэһэн
Шэдитэ үгэ сэзэжэдэм
һэргээл.

* * *

Дондогтоёо хоолос түүхээ
Добуун ошодог һэмди.
Дайнай хүшэр жэлдэ
Дүүргэхэш аргаараа
гэдэһээ
Таряанай газар дээрэ мүноо
Таргалан бэлшээнэ малнууд.

* * *

Удаан даа, бэе бэеэ
гэтэлсэн,
Урин хараса, уралнуудаа
һайшаалсан,
Үгэ юушьегүй, иниг дураяа
мэдэлсэн,
Үргэн замда үтэр гарахаяа
ярана.
Урин хараса, уралнуудай
саада тээ
Ухаан бодолой холбоо
байбал таатай.

* * *

Хатан Хёлгын хабирсалдаһан
зайр
Хан гэжэ һүни гагнагдашаба.
Хон-жэнхэн. Амгалан даа
үүрээр...
Холын одод үбсүүндэнь
наадаба.
Ута үбэлдөө үргэһэн соогоо
Үер долгито хабараа
үзэхэл.

Дугар ДЫЛГЫРОВ

ТОМООТОЙ МИИСГЭЙ

(Шог рассказ)

Долоодохи дабхарта байра абаад, түбхинэһөөр жэл болонхойб. Харин эндэ һаяхан кухни соогоо бэлтэгэр борохон хулганаантай нюур нюураараа уулзашабаб. Дээрээ ортоһон тэрэмнишье сошон даб гээ, бишье сухаряаб. Тиигээд хаанаһаа энэ үндэртэ хулгана бии болохо ёһотойб гэжэ нэгэ хэһэг гайхалаа барабаб. Бодоһоор байтарни, тиимэшье гайхалтай юумэн үгы байба. Шоройгоо хаядаг соргоорнай дамжажа гарашоо бээ. Гэбэшье хулгана «хүршые» тэсэхэ аргагүйгөө мэдэнэб. «Эрхын шэнээн» бэетэйшье һаа, намдаа эрэ доргон дайсан байна ха юм! Талха таряанһаем, мяха шүлэнһөөм татлюургүй хубаалдаха байна. Харуушье хүн бэшэб. Мяха шүлэнэй талонто болоһон сагта хулганаантайшье хубаалдаха аргамгүй. Энээниие үгыл хэхэ хэрэгтэй.

Душэ мүнгэтэ занга худалдажа абаад, гасал болож гансa хургаяа зангадахаһаа бэшэ туһатай юумэ хэбэгүйб. Мүнөөнэй зангашье һаа, хэрэгтэйдэ зангадахаа болиһон юм байна гэжэ ойлгобоб. Тиимэһээ хулганаагаа зангаар бэшэ, мэхээр дараха гэжэ шиидэбэб. Тэрэ яндакда миисгэйл хүрөөд үлөө ха юм. Миисгэйн һабарһаа үшөө нэгэшье хулганаан мултараагүй бэшэ аал? Эдэ хоёр эблэршэгүй дайсадые мүргэлдүүлжэрхихэдэл хэрэг дүүрэхэ! Зүгөөр хэрэг дээрээ миисгэй гээшэмнай хулганаанһаа хомор амитан байшаба! Зайгуул миисгэй бариха гээшэ шортоо. Тэдэнэйшни дошхон дорюун гээшэ хэлэшэгүй. Тиихэдэнь танилдаа ошобоб.

— Хүндэтэ хүршэ! Шинии миисгэйһээ шуран миисгэй дүтэ нааша үгы гэжэ мэдэбэб. Энээнэ намда гурбан үдэрөөр үгыш даа. Намдашни нэгэ хулганаан бии болоод, амар заяа үзүүлхээ болёо,— гэбэб. Зүгөөр харюудаа юу дуулаа гэжэ һананат? Тэрэмни миисгэйгээ харамнашаба гээшэ:

— Шамда үгэжэрхёод, ороньдонь гурбан хоног өөрөө хулганаа намнаха хүн гүб? Тиихэдэнь минии миисгэй шинии хулганаа намнажа байха. Иимэ юумэ тэсэхээр аал? Юун гэхэ байнаш?— гээд сэхэ хараба.

Би юун гэхэбиб. Хүнэй юумэн хүсэтэй гэжэ мэдэжэ байгаад, юу хэжэ эрибэбиб! Нээрээшье хүндэ миисгэйгээ үгэжэрхёод, өөрөө яаха юм! Удаан бодонгүй Улаан-Үдынгөө суута «борхоолхо» гүйжэ ошобоб. Тэндэ юрэдөө миисгэйһээ болохо юумэ худалдадаг ха юм. Үнэхөөршье гахай, нохой, тахяа шубуун дүүрэн байба. Гансал миисгэй хэрэгданагүй. Яаһан хашалантай юм гэжэ хараажа ябатарни, нэгэ арбаадтай хүбүүхэн ехэ үнэтэй юумэ нюусаар худалдажа байһандал энгэр сооһоо миисгэйн толгой бултайлгаба:

— Танда миисгэй хэрэгтэй гү?

— Хэрэгтэй, хэрэгтэй! Яаһан һанаагаарбши! Хэдытэ болохобоб?— гээд баяхан һонирхобоб.

— Арбан табан түхэригтэ!

— Ягаа үнэтэй юм! Энэшни хони хурьган бэшэ ха юм!

— Юу хэлээбта! Энэтнай миисгэй бэшэ, арсалан барас байха. Хулганаанһаа байха хулгайшадыешье барижа эдижэрхидээ болохо,— гэбэ хүбүүхэн. Иигэжэ магтажа байхадань үнэншэнгүй яахабши. Арсалан һаа арсалан болог,— гээд, тэрэнииень үбэртэлөөд гэртээ ерэбэб. Үглөөдэр үглөөниинь кухни соогоо ороходом, шара эреэн «барасни» аятай зохидоор һуняажа хэбтэбэ.

— Аһа-а! Хулганааханиемни барижа эдижэрхёод, мидайжа хэбтэнэ гүш? Бэрхэш!— гээд, эльбэн эрхэлүүлбэб. Тиигээд амтатай эдеэнэй һүүлээр ундаа хүрэшөө ёһотойш,— гэжэ һанаагаа зобоод, табаг соо һү хээд урдань табибаб. Тээ байд гээд, сайгаа ууха гэжэ кухни руугаа орсон гэхэдээ, ай бурхан! Юу хараа гэжэ һананабта! Душэн жэл соо хараагүй юумэеэ харабаб. миисгэй хулганаан хоёрни табагта хэһэн һүемни хоюулан долёожо байбад гээшэ!

— Тиихэдэнь ёро хараһан зайламарнууд! — гээд даб гэхэ гэжэ байтараа гэнтэ бэеэ барибаб.

— Ай хөөрхэй миисгэйшье һаа бага яһатаһаа хайрладаг болоо ха юм даа! — гэжэ уяран һанаад, тэрэнэйнгээ хүзүүнһээ абаад газаашань гаргажаохёо һэм.

Шагдар БАИМИНОВ

ТҮРЫН ДОМОГҺОО

«Гурбан түлгэ тулажа,
Гуламтын ёһо хүндэлэе.
Гурбан тоолэй хүндэжэ,
Түрын ёһо хүндэлэе»,—
гээд
Хууха толгой ээлхээр
Хуримай дуунууд зэдэлжэ,
Ёһотойл удха түгэлдэр
Ёохор наадан эбхэрнэ.
Түхэреэн наадан хаанабши—
Түгдэлхэдэ, яаха юм,
Хүреэ наадан хаанабши —
Хэмхэлхэдэ яаха юм»,—
Гэһэндэл тогтонгүй
Нүгөө талаһаань бууж,
Мухариһан голой уһандал
Морилжо ерэһэн түрэмнай
Дүхэриг назда сүмэ сохин,
Дүүлин хүүен байхал даа.
Наада иигэжэ эбдүүлхэ
Наргүй хатуу заншал
Хаанаһаа бии болож,
Хашартайгаар тогтоо юм?
Гэһэн асуудалай урдаһаа
Гэршэлжэ херюусабал
Хамаг Монголой
Хаан байһан Амбагай
Урдада татаар хаанда
мэхэлүүлжэ,
Ураг орохоор хэлсээд,
Басагаяа хүргэжэ ошоходоо,
Баригдажа тэдээндээ,
Алтан хаанда тушаагдан
Алуулһан түүхэтэй.
Тэрэ ушарһаа хойшо
Түрөөр бууж ошоходоо,
Хүлеэжэ угтаха зоной
Хүсэл зориг тагнажа,
Эхэ, эсэгын орондо
Эгээлэй ондоо хүниие
Эльгээдэг болоһон гэхэ,
Хатаржа байһан наадыень
Хаха татан шалгажа,
Бүхэнөө хутагаа буулгалдан,
Бэе бэеһээнь
сонгоомжолон,
Альгануудаа урдаа дэлгэж,
Амгаланаа бүрин мэдэлсээд,
Танилсажа хоёр тээһээнь
Тараха гэһэн гурим
Хуули мэтээр тогтожо,
Уули мэтээр хашхараа.

Түрэл нютагаймнай түүхэһээ

ЗУУ НАҺА НАҺАЛҺАН ЗАГАҺАТА ТОСХОН

ЧИСААНА нютагнай зүүн ба урда захаараа Шэтын областиин Хёлгын районтой, баруун бэеэрээ Могсохоной совхозтой, хойто бэеэрээ Яруунын районтой хилэтэдэг. Үлзы һайхан Чисаанамнай ууҗам үргэн талатай, ой модоор элбэг, уһа голнуудаар олон. Худан, Чисаана, Холтоһон, Хүлэрэгтэ, Хүртэй, Хүнды, һараантай... Мүн загаһаар баян нуурнууд олон. Хүльхисөөн, Сагаан Тоором, Загаһата, Сагаан нуур... Наранай гараха зүгһөө эхилээд, Яабалан шэлын үндэрнүүдһээ Худан-Сагаан, Хүртэйн-Үндэр, Баян-Сүмбэр, һараантай, Мозой уулануудаар, мүн Шулуута, Үндэр-Хаан, Дундата, Үлзытэ, Эрээлжэ Бүүрал-Баабай, һухайта болон бусад үндэр хадануудаар хаяалагдана.

Манай нютаг үнгэ бүриин сэсэг набша ногоогоор бүрхөөһэн, үл хоолтой, үлир жэмэсээр элбэг, ара үбэр хүбшөөрөө ан гүрөөлөөр баян, тала дайдаараа талха тарягаар, хүхэ ногоогоор халюурдаг, үргэн ууҗам нугаараа үхэр малаа бэлшээдэг хотогор губи добоороо, хони ямаадаа адуулдаг, нэмжыһэн үнэр баян, хонгор амгалан нютаг юм даа.

ТҮҮХЫН ХУУДАҺАНУУДҺАА

Хаанта засагай үедэ түбхинэһэн, һуурижаһан тосхон байгаагүй. Нютагай зон нүүдэл һуудалтай, жэлэй дүрбэн сагта малай бэлшээри дахажа, гол горхые үгсэжэ, тала дайдаар таража һуудаг байгаа. Ном бэшэг мэдэхэгүй, хаана мори урилдаанай, бүхэ барилдаанай боосоон болоноб, тэндэ найрлаад, зугаалаад, мал ба агнуури ажалтай буряад үгытэй арад тиихэ сагта гол түлэб бөө мүргэлтэй һуугаа.

Арбан долоодохи зуун жэлэй эхеэр Буддын шажанай нэбтэржэ байһан саг. 1822—1826 онуудаар Чисаанын дасан баригдаа һэн. Шэрээтээр Зундын ламахай баталагдаа.

Дээдэ Чисаана гурбан гулбаанарай: Хүбдүүдэй — Зодбын Ямпилда, Харганын — Аюшын Доржодо, Сагаанай Гэлэгтэ мэдэлдэ байһан юм.

Чисаанын-Эхинэй 1870 ондо түрэһэн Гармын Гатабай, мүн Яруунын, Эгэтын-Адагта һуудаг Эрдэниин Рэгзэнэй (мүнөө 80 наһатай) дурдалгаар Хори яһатан Монгол оронһоо 1610 ондо ерэжэ, Анаада нютагжаа. 1659 ондо Шодо Больтиргойн ударидалга доро 11 хазаар моритой элшэд сайд Петербург ошожо, Россин гүрэнтэй хамжаа.

1703 ондо Нэршүүгэй управленидэ делегадуудые эльгээжэ, Хориин отог бии болгоо һэн. 1710 ондо Больтиргойн Шодые отогой толгойлогшо болгоо гэдэг.

1804 ондо Хориин отог дүүмэ болгогдожо, тайшаа захиргаантай болоо.

Тайшаагай тушаалда ороходонь, Хориин 11 эсэгэнэрэй зүгһөө булгайраар тугуудые хэжэ, дээрэнь алтан үзэгөөр грамотануудые бэшэжэ, тайшаада барюулагдаа һэн гэхэ.

1903 он болотор Чисаанын зон Хориин степной дүүмэдэородог байгаа. Һүүлдэнь Хүльхисөөн нютагта түбтэй Харганын волостиин мэдэлдэ ороо.

Октябриин революциин урда тээ Чисаанын дайда Дээдэ ба Доодо-Чисаана гэжэ хоёр хуби боложо хубаардаг байгаа. 1903 оной үедэ Дээдэ-Чисаанын бүлэгтэ 815 эрэшүүл, бүхыдөө 1700-аад хүн ажаһуугаа гэжэ тоологдоно)[1].

Энэ нютагта Загаһата тосхон оршоно.

Хориин 11 эсэгэнэрэй 9 хүбүүдэй түлөөлэгшэнэр; Галзууд, Хуаасай, Хүбдүүд, Шарайд, Харгана, Бодонгууд, Сагаан, Хальбан, Батанай; Галзуудай Хүбүүдһээ: Хайтал, Жэнхэн, Чино (Шоно), Ользон; Эхирэдэй 8 эсэгэнэрһээ: Абзай, Готол, һэгэлдэр, Ехэ-Шоно, мүн Баяндайн Хүбүүн Балтай; Ехэ-Шонын Хүбүүд: Хамнай ба Борсой (Бага Шоно); Булгадай 6 эсэгэнэрэй Ользон, Хурамша гэгшэд Дээдэ-Чисаанада нютагжаһан.

ХУДАРИИН БУРЯАДУУДАЙ ЕРЭЛГЭ

Байгал далайн, Сэлэнгэ мүрэнэй ходо үерлэдэг ушарһаа Худариин буряадууд зөөхэ ушартай болоо һэн 1808 ондо Шонын ба Балтаагай отогойхидой 50 эрэшүүлэй үмэнэһөө этигэмжэтэд боложо, Сарчиин Заяата, Ельчинэй Тогтохо, Баяндайн Аюша гэгшэд Хориин степной дүүмэдэ хандахадаа, мэдэлдэ абахыень дурадхаһан байгаа. Гуйлтань хангагдаа.

Мүн 1862 ондо газарай хүдэлөөнһөө боложо, Байгал шадарай Сагаанай талын сүмэрхэдэ, Худариинхид Хори, Яруунa, Сэлэнгэ нютагууд руу зөөгөө.

Баатар Прокопьевич Махатовай (1892 ондо түрөө), Ленинэй орденто багшын «Байгал-Худариин буряадуудай Хориин степной дүмын мэдэлдэ ерэлгэ» гэһэн гар бэшэгэй үндэһөөр, 1887 оной апрелиин 1-нэй үдэрэй Хориин инородческа бусад түрэлтэнэй суглаанай тогтоолоор, 150 эрэшүүлэй ба эмэгтэйшүүлэй Хориин дүүмэдэ нүүжэ ерэхыень зүбшөөгдөө. Этигэмжэтэд Баниин Ангаадай ба Мотоо Николайн мэдүүлгэ Худариин дүүмын хамтын суглаагаар нютагһаа гаража ошохыень зүбшөөгдөө.

1887 онһоо Худариин буряадуудай һубэряатай зөөдэл эхилжэ, Хори, Хэжэнгэ, Яруунa, Чисаана нютагуудаар түбхинэһэн юм.

Эгээл түрүүн, 1887 ондо, хабар Чисаана нютагта Башинов Мангатай Баргаев Мандархаан хоёр ерэжэ, Харганын гулбаа Аюшын Доржодо хандахадань, Сагаанай гулбаа Гэлэгтэ хандагты гэжэ бэеһээ холодуулаа һэн. Хохидолдо ороһон Худариин элшэн сайдта нютагай гулбаанар, зайһан ба баяшуул газар хубаажа үгэхэһөө огтолон арсаһан юм. Тиихэдэнь Мангатай Мандархаан хоёр Сагаанай гулбаагай газаа газар гуйһан зандаа, танай отогто хамжабабди гээд, һэеы гэр тодхожо һууба. Тиихэ сагта хаанта Россин гүрэн ямаршье туһаламжа үгөөгүй һэн. Хахад жэлэй туршада хүлеэжэ ядаад, дахин Хориин дүүмын тайшаа Цэдэб Бадмаевта гуйлта барижа, танай Галзууд эсэгын хүбүүд, Хайтал Жэнхэн, Чино (Шоно) Ользон боложо орсобди гэхэдэнь, Сагаанай гулбаада газар таһалжа үгэхыень Хориин тайшаа зүбшөөһэн байгаа.

1887—1888 онуудта нүүдэлээр ерэһэн түрүүшын айлнууд: Башинов Мангатай, Баргаев Мандархаан, Булдаев Василий, Хапитанов Х. Булдаев Булгай, аха дүүнэр Сутаевууд: Буха, Тэхэ, Хурьган, Эшэгэн, Хонихоо, Натаа, Доржиев Харнуу, аха дүү Банаевууд: Ананий, Тэбшэ, аха дүү Ивановууд: Зайсан, Заяахан болон бусад Сагаанай гулбаагай зааһан Загаһата нуурай эрьеэр түрүүшын гэрнүүдые бодхоожо, Загаһата тосхоной эхин һуури табигдаһан юм)[2].

1888 ОНДО БАРИГДАҺАН ХАПИТАНОВАЙ ГЭР

Худариинхидай харгыдаа ябахадань, Чисаанын дасанда зунай хурал боложо байба. Нүүдэлшэдэй зүгһөө Балдуев Иван (Шаптаан) Шэрээтэ ламада Аюша хадаг, загаһанай сабуутайгаар бэлэг бариба. Амаршалгын үгэ хэлэхэдээ: хориинхид ба худариинхид аха дүүгэй хани барисаан манай хоорондо, түрэл угаараа бэхижэг. Энэ манай багахан бэлэг —загаһанай сабуун үеын үедэ, үшөө бүхөөр манай түрэл гарал шэнги холболдоһн нялдуулаг,— гээ һэн ха.

1910—1914 онуудаар худариинхидай зөөдэл боложо, Сагаан-Тоором нуурай баруун хойто эрьеһээ эхилээд, баруулжаа Хүреэтын горхон хүрэтэр гонзойһон ганса гудамжатай Тоором дэрээбэн бии болобо. Эндэ ерэһэн айлнууд: Буруу Тэбшэ, Буруу Иван, Буяниин Михаил, Алабжаа Алаахай, һэтүүнэйн Семен болон бусад һэн.

1916—1917 онуудаар Байса Сучков, Хурьган Һагуслаев, Казан Потиев, Семен Бадиев, аха дүүнэр Суворовууд: Нүүды, Поодой, Сагаалай, Иван Пахаев, аха дүү Наглаевууд: Ухнаа, Ороо болон бусад Кабанскһаа нүүжэ ерээ. Хотогор гэжэ нютагта нэгэ гудамжатай дэрээбэн боложо тогтоходоо, Хуһан-Хүтэл гэжэ нэрэтэй болоо.

ЗАХИРГААН

Манай нютагта 1920 ондо Ленин багшын соносхоһон Совет засагай амисхаал хүрэжэ ерээ һэн. Тэрэл жэлдэ Чисаанын голдо түрүүшын үгытэй таряашан малшадай бүлгэм Загаһатада тогтожо, тэрэниие хүтэлэгшөөр Ешеев Жигжит Очирович томилогдоо. Жигжит 1883 ондо Хориин степной дүүмын, Хүбдүүдэй отогой Нохой хүхүүрэй Эхин-Чисаана нютагта, үгытэй малшанай бүлэдэ түрэһэн юм. Ешэ эсэгэдээ Монголоор, Худариин дүүмын тайшаа ябаһан Бүүбэйн Павелдэ ородоор заалгаһан һургуулитай. Олон удаан жэлнүүдтэ һомон зүблэлэй түрүүлэгшэ ба секретаряар, колхозой шалгалтын комиссиин түрүүлэгшээр хүдэлөө.

ЖИГМИТ ОЧИРОВИЧ ЕШЕЕВ ҮГЫТЭЙ МАЛШАН-ТАРЯАШАНАЙ БҮЛГЭМЭЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ

Дээдэ-Чисаанада 1920 ондо Балгад ба Хушуун гэжэ хоёр анги бии болоо. 1921 ондо Хушуунай дарга Намжилон Бадмын ударидалга доро Мандархаан Манзар, Цэбэгэй (Абдайн) Балдан, Ешын Жигмит Гатабай Будажаб бусад балгадай захиргаае бута сохёо.

1922 ондо, үбэл Чисаанын голдо анхан түрүүн Сагаанай хушуунай Соведэй тогтоолой үндэһөөр Дээдэ-Чисаана нютагта Худари-Эхинэй һомон зүблэл, үгытэй малшан-таряашанай суглаанай тогтоолые баримталан, Чисаанын эхинэй Нарин-Горхондо Бүрбэйн Шойдорой гэртэ байгуулагдаа бэлэй.

Һомон зүблэлэй түрүүлэгшээр Ромаев Цыбик Алганаевич (нютаг зоной хэлэдэгээр Алганын Цыбик) һунгагдаа. Цыбик 1874 ондо Худариин степной дүүмын Корсаково тосхондо дунда шадалтай бүлэдэ түрэбэ. Корсаководо хоёр классай приходско училищи дүүргээ. 1911 ондо Байгал далайн үерлэхэдэ, Дээдэ-Чисаанын Тоором нютагта нүүжэ ерээд, нютагжаа.

Һомон зүблэлэй тогтоходо, гурбалжан (тройка) гэһэн зүблэлэй совет бии болгогдожо, гэшүүнээр Ешеев Жигмит Очирович, секретаряар Абидуев Жигжит Цэбэнович һунгагдаа.

Жигжит Дээдэ-Чисаанын Баян-Гол нютагта 1876 ондо түрэбэ. Бага наһандаа Хүбдүүдэй отогой Хүреэтын бүлгэмэй зайһан ябаһан Ямааханай Бадмада монгол үзэгөөр ном заалгаһан һургуулитай. Хүнды нютагта гүрэн түрын Харганын волостиин жасын экономическа талханай магазинай эрхилэгшээр ба наймаалагшаар хори гаран жэлдэ хүдэлөө. Худари-Эхинэй һомон зүблэл 1923 ондо Загаһата тосхондо зөөжэ ерэбэ.

1923 ондо бүхыдөө 1522 хүн Дээдэ-Чисаанада байгаа. Загаһатада һуурижаһан 50 айлай 50 үхибүүд һургуулида һурадаг байгаа.

1926 ондо Худари-Буряадай газарай хамтарал Загаһатада тогтожо, Ешын Жигмит толтойлоо. Газарые зүбөөр эдлэхэ, талханай ба сабшалангай газарые хүн бүхэндэ хубааха, талха таряанай хүрэнгөөр хангаха, нютаг зониие талха таридаг болгохо г. м. ажал ябуулдаг һэн.

1928 ондо һомон зүблэлэй дэргэдэ «Улаан һэеы гэр» гэжэ нэрэтэй эхэнэрнүүдэй зургаан тогтожо, түрүүлэгшээр Доржын Гүнсэн һунгагдаба. Эхэнэрнүүдтэ үгтэһэн эрхэ зүбөөр эдлэхэ, гэр бүлэ соогоо ариг сэбэрые сахиха г. м. хүдэлмэри ябуулдаг байгаа.

1938 ондо үндэһэн хуули—Конституциин баталагдаад байхада; Чисаанын хүдөөгэй Соведэй гүйсэдком болгогдожо, түрүүлэгшээр Мангатаев Бадма һунгагдаба. Секретаряар Санжаев Цыренжаб томилогдобо.

1987 оной январиин 1-нэй мэдээгээр Чисаанын сельсоведтэ 3003 хүн, энээн сооһоо Загаһатада 1750 хүн болоо.

Мүнөө үедэ дүй дүршэл ехэтэй, арад зондоо хүндэтэй Цыден Хурьганович Бархолеев олон жэлдэ сельсоведэй дарагаар хүдэлнэ.

Сельсоведэй түрүүлэгшэнэрээр олон ондоо үе сагта хүдэлһэн Жигмит Ешеев, Нашкан Батомунко, Цыбжит Цэдэбэй, Тогмит Цэрэнэй, Жүрэмэд Намсарайн, Намжил Түшэнэй, Петр Борын эхэ басаган хоёр —Гаврилын Эшэгээдэй — Александр; Василий Шагдарай, Сувор Буханиин, Дондок. Бадмын, Муухан Баниин, Александр Бальжинимын, Цэдэб Норбын, Базар Доржын, Базар Дамбын, Даша Базаржабай. Георгий Моосорой болон бусадые дурдамаар.

ҺУРГУУЛИ

1914 ондо Чисаанын дасанда Доодо-Чисаанын приходско һургуули нээгдэжэ, 11—13 наһатай 12 үхибүүд тэрэ һургуулида абтаа. Дээдэ-Үдэһөө ерэһэн Нина Алексеевна Чиркова тэдэнэй түрүүшын багша байһан юм. Дээдэ-Үдын уездынэ училищи 1889 ондо дүүргэһэн Рабдан Аюшеев 1915 ондо эндэ багшаар томилогдожо, багахан зэбһэрлэлгатайгаар 1925 он болотор хүдэлхэдөө, һургуулиие саашань хүгжөөхэ талаар ехэхэн ажал ябуулһан байгаа.

Совет засагай эндэ тогтоходо, тус һургуули 1918 ондо дасанай мэдэлһээ болюулагдажа, Загаһата тосхондо Худари—Буряадай I шатын, нэгэдэхи һургуули болоод, мүнөөнэй Чисаанын дунда һургуулиин эхи табиһан байна.

Һургуулиин багшанарай үгы дээрэһээ, Загаһатада ажаһуудаг Гаврилын Василиин, Хүсайн Алаахайн, Суутын Хурьганай гэгшэдэй гэртэ ном заадаг байгаа. Хүльхисөөндэ хэдыхэн үхибүүдһээ бүридэһэн бүлэгтэ Цыбиков Бадма-Цэрэн заагаа. 1923—1924 онуудта 50-яад үхибүүдэй ном үзэдэг болоходо, хоёрдохи багшаар хэрээснэг Кузьма Осипович Сергеев томилогдоо һэн.

Шэнэ һургуули бариха асуудалые сомоной Соведэй түргэн шиидхэһэнэй ашаар Хүнды нютагһаа талха таряанай магазинай гэр Загаһатада асарагдаа. Нютагай эгээл бэрхэ дархашуул Ешын Жигмэдэй ударидалга доро, Рабдан багшын заабаряар түргэн болзор соо шэнэ һургуули барижа шадаа. Тэрэл 1924 ондо шэнэ байшан соо һуралсалаа эхилээ һэн.

Гушаад оноор Эхин-Чисаанын эхин шатын һургуули, Бөөдөөн Гомбын гэртэ, Шабартада нээгдээ. Түрүүшын багшанар Балдоржо Цыренович Цыренов, Дари Самбуевна Самбуева, Галан Содномович Содномов, Бадмажап Найдандоржын, Чимит Гылыкович Осоров гэгшэд элдэб жэлнүүдтэ заагаа.

1935—1936 онуудай һуралсалай жэлдэ Худари-Буряадай дүүрэн бэшэ дунда һургуули бодобо. 1961 ондо найман жэлэй Чисаанын һургуули болгогдобо. 1966—1967 онуудай һуралсалай жэлһээ эхилжэ, эндэ юрэнхы эрдэмэй дунда һургуули болоо. 1968 ондо энэ һургуулиие алтан медальтайгаар Дугарова Гунгарма, Доржиев Балдоржо, мүнгэн медальтайгаар Оборов Цэдэн, Дымбрылова Бадма-Ханда гэгшэд дүүргээ һэн.

1964 ондо Чисаанын һургуулиин тогтоогдоһоор 50 жэлэйнь ойтой дашарамдуулан, Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Хүндэлэлэй грамота барюулагдаа бэлэй.

Мүнөө үедэ Чисаанын дунда һургуулида 338 һурагшанар һуража, дээдэ мэргэжэлтэй 42 багша заана.

36 һурагшадтай, тусхай мэргэжэлтэй 4 багшанартай хүгжэмэй һургуули Загаһатада, 1 багшатай 14 һурагшатай эхин шатын һургуули Бүтүүдэ хүдэлнэ.

Цырен ЧИМИТОВ,
ажалай ба дайнай ветеран.
Хэжэнгэ.

(Түгэсхэлынь удаадахи номерто гараха).

[1] 1986 оной 10/X «Хэжэнгын Гол» газетэдэ толилогдоһон Д. Баяртуевай ба П. Балдандоржиин статья «Хүгжэн һалбарыш, түрэл тоонто, Хэжэнгэ нютагнай».

[2] Б. П. Махатовай «Худариин буряадуудай ерэлгэ» гэһэн гар бэшэгэй дэбтэрһээ 6—7 хуудаһанууд.

Спорт — Спорт

Шатар

СОГТО НАМЖИЛОВ ШАЛГАРАА

Улаан-Үдэ хотын кубогта хүртэхын түлөө эхилһэн һонирхолтой наадан дүүрэбэ.

Уулзалгын түрүүшын үдэрһөө бэрхээр наадаһан Согто Намжилов 12 нааданда Улаан-Үдын шатаршад Мантаханов, Санхядов, Капитонов, Куриганов, Москвагай Баир Доржиев Эрхүүгэй Сидоров, Шэтын Владимир Жуков гэгшэдые шүүһэн, харин Баир Митыпов, Саян Раднаев хоерто шүүгдэжэ, дүн хамта 10 очкотойгоор түрүү һуури эзэлбэ. Тиигэжэ тэрэ Улаан-Үдэ хотын кубогта хүртэбэ.

Хоердохи һуури эзэлһэн Баир Митыпов Ангарскын Эдуард Хантаков, Эрхүүгэй Александр Сидоров, Олег Иванов, Санхядов гэгшэдые шүүжэ, Доржиев, Капитонов, Жуков гурбантай тэнсэжэ, дүн хамта 8,5 очкотой болоһон байгаа. Гурбадахи һуури эзэлһэн Владимир Капитонов 8,5 очко абаа. Түрүүшын гурбан һуури эзэлһэн эдэнэртэ Улаан-Үдын физкультурын болон спортын комитедэй Сурхарбаанай мүнгэн шангууд барюулагдаба.

Мүрысөөндэ хабаадаһан нэгэдэхи разрядай шатаршад сооһоо спортын 8-дахи һургуулиин һурагша Саян Раднаев һайн бэлэдхэлтэй байһанаа харуулба. Тэрэ дүн хамта 7,5 очкотой болоһон байха юм. Иимэ нааданай һайн талань юуб гэхэдэ, энэ хадаа нэгэдэхи разрядтай шатаршадта еһотой һургуули боложо үгэбэ.

Л. ГАРМАЕВА

Футбол

ТЭНСЭЛГЭЭР ДҮҮРЭБЭ

СССР-эй «А» классай хоёрдохи бүлэгтэ наададаг Сибирь болон Алас Дурна зүгэй зонын футболистнууд ээлжээтэ уулзалгануудаа үнгэргэбэ. Хабарһаа хойшо түрүү һуури эзэлхын түлөө боложо байгаа уулзалгануудай хорин нэгэдэхи, хорин хоёрдохи нааданууд үнгэргэгдэбэ гээшэ. Эндэ Петропавловск-Камчатский, Южно-Сахалинск хотонуудай «Вулкан», «Сахалин» командануудбусадһаа олон очко абанхай, мүрысөөнэй таблица толгойлно. Эдэнэр тус тустаа 30 очкотой болобо. Харин тиихэдэнь мүрысөөнэй таблицада һүүлшын һууринуудые эзэлжэ ябаһан команданууд эрхимлэгшэдтээ орходоо хахадһаань үсөөн очкотой болоһон байха юм. Тэрэ тоодо манай «Сэлэнгэ» команда арай шамай 13 очко суглуулһан байба. Тиихэдээшье илаһан командануудынь хургаа даража тоолоомоор. Мүнөө эдэнэр мүрысөөнэй таблицада дороһоо дүрбэдэхи һуури эзэлнэ. Энэ удаа ээлжээтэ уулзалгаяа үнгэргэхөөр Томскын «Томь» команда «Сэлэнгын» футболистнуудта айлшаар ерэһэн байна.

Томскын футболистнууд үргэлжэ дандаа бэлэдхэл һайнтай команда байһанаа харуулдаг, хаанашье наадахадаа илалта туйлажа гарахын түлөө оролдодог, шадамар бэрхэ футболистнуудтай команда байһан. Тиигэжэ эдэнэр зонын чемпион болоһон, мүн хэдэн жэлэй туршада түрүү һууринуудай нэгые эзэлжэ гарадаг болоһон гээшэ. Харин мүнөө эдэнэр мүрысөөнэй таблицада долоодохи һуури эзэлжэ ябана. Айлшад манайда ерэхынгээ урда тээ Красноярскын «Автомобилист» командада 2:1 гэһэн тоотойгоор шүүгдэһэн байба. «Сэлэнгын» футболистнууд хабар эдэнэртэ айлшалхадаа 2:0 гэһэн тоотойгоор диилдэжэ ерээ һааб даа.

...Үдэшын зургаан часһаа эхилһэн наадые Омскһоо ерэһэн бүхэсоюзна категориин судья Шамиль Сайфутдинов хүтэлбэрилжэ, уулзалгаяа гүрим, журамтайгаар үнгэргэхые оролдоһониинь һайшаалтай байба. Эндэ «Сэлэнгын» футболистнууд айлшадтаа ороходоо һайн добтолго эмхидхэжэ, стадиондо сугларагшадые урмашуулба. Илангаяа Олег Соболев, Сергей Кокорин, Александр Алферов гурбан тоо нээхэ оролдолго хэдэн удаа гаргаашье һаа, миин һалашахань харамтай байба. Юуб гэхэдэ, айлшадай вратарь Сергей Краснослободский шадамар бэрхээр наадажа, хэдышье онобшотойгоор, мэргэнээр сохигдоһон бүмбэгэ абаад лэ байха юм. Жэшээнь, Олег Соболев Сергей Капанин хоёр бүмбэгэ абамсаараа бэе бэедээ дамжуулалсажа ябаад, сэхэ вратарьта хүрэжэ ерэбэл даа. Одоол эндэ тоо нээгдэхэнь гэн гэһэй, айлшадай вратарь эршэмтэйхэнээр сохигдоһон бүмбэгын урдаһаа һурэн һагад гарахадаа, тэрэнээ үрдин абажа, сугларагшадта һайшаагдаа.

Нааданай хоёрдохи хахадай эхилхэдэ, добтолгодо ороһон манай футболистнууд яаха аргагүй айлшадай вратарьта диилдэхэ байһаниинь харамтай. Тиихэдэ айлшадай футболистнуудай хэр зэргэ наададагые тэмдэглэхэ дуран хүрэнэ. СССР-эй спортын мастер Б. М. Фальковскиин ударидадаг командын гэшүүдэй олониинь залуушуул юм. Эдэнэрэй дундаһаа Александр Дробешкин, Дмитрий Кудинов, Олег Потехин гэгшэд ерээдүйдэ бэрхэ футболистнууд болохол ха. Илангаяа футболистнууд Дробешкин Кудинов хоёр аюултай добтолго хэдэг заншалтай юм. Эдэнэрэй иигэжэ добтолходо «Сэлэнгэ» командын бартаа хамгаалһан Константин Кабунов, гол хамгаалагша Орснок Озиев гэгшэд энэ үдэр еһотойл шалгалта гараа гэжэ тэмдэглэе. Айлшадай добтологшод хэды олон добтолго хэжэ, эдэнэрые тухашаруулаа гэжэ һананат? Тоолохын аргагүй.

Ерэн минутын туршада наадаһан эдэнэр тоо нээжэ үрдингүй, уулзалгаяа 0:0 гэһэн тоотойгоор дүүргэбэ. Удаадахи наадан сентябриин 27-до үнгэргэгдэхэ юм. Айлшаар манайда Новосибирскын «Чкаловец» команда ерэхээр хараалагдана. Наадан үдэшын зургаан часһаа эхилхэ.

Б. ЦЫРЕМПИЛОВ.

ЗАЛУУ ХҮДЭЛМЭРИШЭНЭЙ ҮДЭР

Буряадай АССР-тэ техническэ мэргэжэлэй һуралсалай эмхидхэгдэһээр 50 жэлэй ойн баярта зорюулагдаһан.

«Залуу хүдэлмэришэнэй үдэр» гэһэн сентябриин 29-дэ үнгэргэгдэхэ заншалта городской театрализованно һайндэртэ хабаадахыень Улаан-Үдын хүн зониие, айлшадые Буряадай АССР-эй Арадай эрдэм һуралсалай министерство Зүүн Сибириин гүрэнэй соёлой институтдай хамта урижа байна.

Һайндэрэй программа

1. Һайндэрэй эстафетэ болохо (Илалтын проспект — Бабушкинай үйлсэ — Барилгашадай проспект).

Үглөөнэй 10 сагта эхилхэ.

2. Концерт, ярмаг «Городойхид! Харагты! Амталагты! Наймаасалдагты! Хабаадагты!»

Худалдаа наймаанда промышленна продукци табигдаха: оёдолой ба трикотаж зүйлнүүд, сонхын хүшэгэнүүд, спортивна хэрэгсэлнүүд, дачна мебель, классай самбарнууд, барилгын материал ба инструментнүүд, хэблэлэй зүйлнүүд, сэсэгүүд, гарай бэлэгүүд, кондитерскэ зүйлнүүд, мүн баһа мяхан, хартаабха, капуста, ороохон, комбикорм ба поршоонхонууд.

Үдэрэй 11 сагта эхилхэ.

ПТУ-гай уран һайханай, һайн дуранай коллективууд, «Сибириин угалзанууд», «Һайхан басагад», «Наадан» гэжэ техническэ мэргэжэлэй һуралсалай арадай ансамбльнууд концертэдэ хабаадаха.

3. ПТУ-гай һурагшадай, рокернуудай, гитаристнуудай, «Һараһаа бууһан хүнүүдэй», «НЛО-гойхидой», гимнастнуудай, спортсменүүдэй, танцорнуудай хабаадалгатайгаар театрализованно-уран һайханай үзэгдэл харуулагдаха.

Үдэрэй 14 сагта эхилхэ.

Духовой оркестр наадаха.

4. «Имагтал профтехэй һурагшадта РОК зорюулагдана». Хатар болохо, «Амальгама» гэжэ ВИА наадаха.

Үдэрэй 16 сагта эхилхэ.

Барилгашадай проспектын 72-дохи номертохи ЗММК-гай соёлой-спортивна комплексдо (47-дохи квартал) һайндэр болохо юм.

ПРАВДА БУРЯТИИ
Мүнөөдэрэй номерто

«Ороной экономическа ба ниитэ-политическэ ажабайдалые тогтууритай болгохо нэмэлтэ хэмжээнүүд» тухай Совет Социалис Республикануудай Союзай Хуули, СССР-эй Верховно Соведэй сессиин ээлжээтэ заседани дээрэһээ ТАСС-ай парламентска корреспондентнүүдэй бэшэһэн тоосоон газетын мүнөөдэрэй номерой нэгэдэхи хуудаһанай нээлтэ дээрэ тунхаглагдаба.

«Пригородный» совхозой һаалишадай ажал хэрэгүүд тухай хөөрэһэн журналист Николай Дегтяревой репортаж номерто байха.

Хэжэнгын районой «50 лет Октября» совхозой тэжээл бэлэдхэгшэдэй ажал тухай Юрий Коркиной репортаж олоной анхаралда үгтөө.

Хэблэл тухай Хуули хүсэндөө оробо. Үдэрэй шухала асуудалаар Буряадай гүрэнэй хэблэлэй ба номой наймаанай талаар комитедэй түрүүлэгшэ В. Д. Раднаевтай журналист В. Бадмаевай интервью номерто байха.

Кино, театрнуудта

Бурятский драматический театр им. Х. Намсараева

Гастроли Томского театра юного зрителя. «Про Иванушку-дурачка»— в 10, «Играем в фанты»— в 19-30.

«Дружба»

«Принцесса-Павлин» — в 9-30, «Путь в высший свет»— в 11-20, 13, 15, 17, 19, 21.

«Родина»

«Тайна деревянных идолов»— в 9-40, «Сувенир для прокурора»— в 13-50, 17-30, «Кинг-Конг» (2 серии)— в 11, 19-20, «Кинг-Конг жив»— в 15-30, 21-50.

«Прогресс»

Красный зал—«109-ый идет без остановки»— в 10, 12, 14, 16, 18-10, «Полнеба»— в 20-30.

Зеленый зал —«Враг мой»— в 10, 14, «В джазе только девушки»— в 12, 16, 18-10, 20-20.

«Октябрь»

«Эгрета из слоновой кости»— в 9-40, 14-40, «Сувенир для прокурора»— в 11-10, 13, 21. «Танцор Диско»—в. 16-10, «Танцуй, танцуй»— в 18-30.

«Восток»

«Это было у моря»— в 15-30, «Люби и верь» (2 серии)— в 18, 21.

«Байкал»

«Улыбка солнца»— в 15-30, «Раджлакшми» (2 серии)— в 18-30, 21.

«Аршан»

«Пришелец в капусте»— в 17, «Раджлакшми» (2 серии)— в 18-30, 21.

Сэнхир экран

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30—«120 минута». 9.35—Мультфильм. 9.55 — И. Стравинскиин хүгжэм дээрэ «Поцелуй феи» гэжэ фильм-балет. 10.40—«Хүн ба хуули». 11.35—Буряадай АССР-эй Гүрэнэй дуу хатарай «Байгал» ансамблиин концерт. 12.20 — Хүүгэдэй час. (Англи хэлэнэй хэшээлтэй). 13.20 — Коллаж. 13.30—Время. 14.10—П. Бомарше. «Безумный день или женитьба Фигаро». Москвагай сатирын академическэ театрай фильм-зүжэг. 17.00— СССР-эй арадай артистка Л. Исакадзиин хүтэлбэри доро Грузиин ССР-эй Гүрэнэй камерна оркестрэй концерт. 17.35— Хүүгэдтэ фильм. «Шок и Шер». 18.40— «Приз зрительских симпатий» —кинофестиваль. 19.30— Время. 20.00—«16-тай ба тэрээнһээ дээшэ наһатайшуулда». 20.45— Уран шүлэгэй долгин дээрэ. 20.50—«Рабыня Изаура» —14-дэхи сери. 22.00—Время. 22.30 — «Браво, Паворотти». 23.30—Кинопанорама. 01.00 — Шэнэ һонин. (01.25).

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00 — Үглөөнэй гимнастика. 9.15, 10.25—И. С. Тургенев. Эрдэм-дэлгэрүүлгын фильм. 9.35, 10.45—Природоведени. 5-дахи класс. 9.55, 11.05—Испан хэлэн. 11.35, 12.35 —Физикэ. 8-дахи класс. 12.05 «Библиофика». 2-дохи дамжуулга. 13.05—«Профессия — следователь» — уран һайханай фильм. 3-дахи сери. 14.15 — «Весы Фемиды» — баримтата фильмын премьерэ. 14.40 — Ритмическэ гимнастика. 15.10 —«Линия жизни»— 3-дахи сери. 16.15 — Фильм-концерт. УЛААН-ҮДЭ. 17.00— Баримтата фильмүүд. 18.00 — Байгал. 18.15—«Хамар Дабаан»— телевизионно аяншалагшадай клуб. 19.15— Байгал. 19.25—«Аяганга»— (буряадаар). 19.55 — «Директорнуудай совет». 20.55 — Соносхолтоной. МОСКВА. 21.00 — «Амгалан нойрсогты, багашуулнай». 21.15—А. Барыкиной ба «Карнавал» гэжэ бүлэгэй концерт. 22.30—СССР-эй Верховно Соведэй сесси дээрэ. 23.00—РСФСР-эй Верховно Соведэй сессиин дневник. 24.00 — «Профессия — следователь» —уран һайханай фильм. 3-дахи сери. 01.15 — Хоккейгээр СССР-эй чемпионат. ЦСКА — «Динамо» (Москва). 2-дохи, 3-дахи шатанууд. (02.45 хүрэтэр).

НАШ АДРЕС: 670000, УЛАН-УДЭ ул. Каландаришвили, 23

Телефоны редакции: редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора —2-68-08, зам. редактора —2-62-62, отв. секретарь —2-50-52, секретариат —2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды —2-60-91, 2-56-23, промышленности и строительства — 2-61-35, агропромышленный —2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта —2-69-58; культуры и школ —2-60-21, 2-57-63; информации —2-34-05; переводов —2-54-93; писем и селькоров —2-67-81; корректорская—2-33-61; выпускающие—2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин —91-1-44, г. Северобайкальск —35-73, п. Хоринск—55-6-90, г. Закаменск—31-61, п. Кырен—91-9-79, п. Агинское 3-40-69. Директор издательств —2-37-32, бухгалтерия—2-33-77, вахта —2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901.

Газета отпечатана в республиканской типографии Госкомиздата Бурятской АССР. Директор 2-40-45. Заказ № 221.